

COL·LECCIÓ: PALMA, CIUTAT EDUCATIVA NÚM 83

QUADERN D'INFORMACIÓ PER AL PROFESSORAT

VINE AL CASTELL DE BELLVER
Curs 2005-06

1. ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

Des de l'experiència de les escoles vitalistes i en el nostre context més immediat, ha estat universalment reconegut el valor educatiu de l'estudi de l'entorn més proper. De manera habitual, aquest estudi s'ha enfocat des del punt de vista biològic, geològic o geogràfic. És el que s'ha denominat educació ambiental i sols de manera incidental s'hi han contemplat els aspectes històrics, artístics o antropològics. El Departament de Dinàmica Educativa de l'Ajuntament de Palma representa una veritable excepció en aquest panorama.

El material que aquí es presenta és la conseqüència d'anys d'experimentació i de l'aplicació de materials didàctics de molt diversa naturalesa. Amb tot, la Reforma del sistema educatiu i el procés de transferències a la Comunitat Autònoma provoca que tot el conjunt de guies a l'ús necessàriament s'hauran de sotmetre a revisió. Ara bé, aquests materials sobre el castell de Bellver ja responen als paràmetres de l'Ensenyança Secundària Obligatòria, generalitzada a la nostra comunitat. Així i tot, cal fer una puntualització prou important: la *Guia didàctica per al professorat* i el *Quadern de visita* es redacten en un moment de transició; en un moment en el qual s'han transferit les competències d'Educació, però que no s'ha aprovat un model educatiu propi. Això implica que la incardinació dels objectius, blocs de continguts, criteris d'avaluació... són encara els generals del Ministeri d'Educació i Ciència. Ara bé, atesa la característica oberta del present currículum i els diversos nivells de concreció, es donen prou recursos com per poder-lo adaptar a cada programació específica.

1.1. ESTRUCTURA DELS MATERIALS

Els materials de *Vine al castell de Bellver* són un conjunt d'una guia de visita per al professorat i una quadern de treball per l'alumnat. Mentre que el primer pretén ésser, si no exhaustiu, sí complet; el segon és sols una de les múltiples possibilitats factibles. Aquesta circumstància suposa que cada docent o equip de docents pot (i fins i tot, hauria) d'adaptar-lo a la seva realitat educativa.

La *Guia didàctica per al professorat* es compon d'una primera part molt esquemàtica, de caire didàctic, que permet elaborar la programació de la visita, les diverses activitats, l'estratègia motivadora... així com la seva inclusió dins la programació general del centre, del departament i de l'aula. Una segona part, més completa, conté explicacions més detallades, informacions complementàries i documents alternatius per realitzar diverses adaptacions.

El *Quadern de treball* de l'alumnat s'enfoca més cap a un itinerari de visita. Aquest fet implica que apartats fonamentals de la programació com les estratègies motivadores, les activitats prèvies i l'avaluació queden en mans del professorat. De totes maneres, a la present *Guia* es donaran algunes mostres possibles.

S'ha partit de la premissa que l'alumnat que realitza la visita té un baix coneixement del castell de Bellver i els seus Museus. D'aquesta manera, es comença amb uns continguts molt simples que, teòricament, són a l'abast de la majoria de l'alumnat. Per altra banda, s'ha dissenyat un material prou accessible per poder treballar sense la infraestructura d'una aula.

El model seguit és el d'un itinerari cognoscitiu que va de la informació prèvia simple a l'observació i el registre de resultats. No es planteja ni l'anàlisi ni l'abstracció de conclusions ja que seria una tasca que s'hauria de realitzar amb posterioritat, un cop a l'aula.

1.2. ALUMNAT AL QUAL VA ADREÇAT

En principi, el material és més adequat per a l'alumnat de primer cicle d'ESO. Aquesta premissa parteix del fet que la majoria de centres han considerat que bona part dels temes d'història i d'art que manegen en aquesta visita són propis del segon curs d'ESO. Ara bé, hi ha centres que varien la distribució dels continguts, que es donen al tercer curs i, més rarament, al primer curs. En tot cas, cada grup de professors podrà adequar-ho a les seves necessitats.

Així i tot, el material presenta continguts més actuals que poden ésser aprofitables tant per a la història contemporània així com per als temaris de geografia. En tot cas, i tal com es fa notar en els objectius, el que es pretén és que l'alumnat conegui, estimi i defensi un monument singular del nostre passat i les restes materials que han configurat el nostre esdevenir històric.

1.3. INCLUSIÓ A LA PROGRAMACIÓ GENERAL

Tal com s'ha esmentat, es parteix d'un esquema majoritari, en el qual els continguts de l'edat mitjana i el gòtic es donen a segon curs d'ESO. Amb tot, l'esquema següent parteix del blocs de continguts encara oficials.

Pel que fa als objectius generals d'etapa, el present material es remet als objectius generals A, B, F i, en particular, el K; i dels objectius generals de l'àrea es relaciona amb els 5, 7, 8, 9 i, en especial, el 6.

Els blocs de contingut en què s'insereixen són principalment: el 4 (societats històriques); el 5 (societat i canvi en el temps); en menor grau, el 2 (la població i l'espai urbà); i el 6 (diversitat cultural).

Els criteris d'avaluació preferents han d'esser el 9, el 10, l'11, el 13, el 14, el 27 i el 28.

1.4. OBJECTIUS

L'objectiu general de l'activitat de visita es pot resumir en:

- Realitzar una sèrie de pràctiques d'observació i registre de resultats, aprofitant la visita al castell de Bellver i el Museu d'Història de la Ciutat.

Aquest objectiu es podria seriar en aspectes més concrets:

- Conèixer i identificar les parts fonamentals d'un castell gòtic.
- Analitzar seriacions històriques a partir de restes materials.
- Llegir i analitzar fonts primàries històriques simples.
- Observar elements estructurals i decoratius, i enregistrar-ne les informacions de manera simple.
- Apreciar i valorar les restes del passat com a part inalienable del nostre patrimoni.
- Comprendre com l'esdevenir històric influeix sobre els monuments.

1.5. METODOLOGIA

Com en altres materials semblants, la visita caldria programar-la en activitats prèvies, un itinerari en el castell i una avaluació. A més a més, cal fer una acurada tasca de motivació sense la qual la visita perdria el seu sentit. El que resulta clar és que la visita per si sola no assoliria la major part dels objectius. Cal realitzar una activitat global que doni coherència a unes tasques que moltes vegades sols es realitzen de manera descontextualitzada en relació al treball diari.

Pel que fa a les fases de l'activitat, caldria distribuir-les en una part de motivació i avaluació inicial, unes activitats prèvies a la visita, la visita pròpiament dita, una activitat de recapitulació i l'avaluació. Com es pot comprendre, el resultat final estarà molt vinculat amb la pròpia formació del professorat i, en aquest sentit, seria molt aconsellable que l'equip o el professor encarregat realitzàs la visita abans de fer-ho amb l'alumnat.

1.5.1. MOTIVACIÓ I AVALUACIÓ INICIAL

Fàcilment, una mateixa activitat, ben planificada i dissenyada, pot assolir la doble funció. Hauria de servir per despertar curiositat alhora que per conèixer el que sap el conjunt de l'alumnat sobre el tema que es tractarà. Res impedeix que aquesta fase es realitzi per escrit en forma de prova objectiva, de prova oberta, comentaris de diapositives... En principi, emperò, aquest disseny implicaria una gran tasca de correcció i, tal volta, no respongués a la finalitat perseguida.

Es considera més adient una prova de naturalesa oral en conjunt a cada grup-classe. En principi, aquesta prova es podria realitzar amb suport gràfic o sense. La metodologia que sembla més apropiada és la de l'allau d'idees. Es podria partir d'exposar coses que l'alumnat creu saber del castell de Bellver. la seva història, funcionalitat i continuïtat. En principi, aquestes idees apareixerien desordenades i s'arreglegarien a la pissarra. Posteriorment, el professor o la professora corregiria, puntualitzaria o rebutjaria les errònies. En una segona passa, s'organitzarien per apartats i el resultat final adquiriria la forma de petit informe en el quadern de treball. En condicions ideals, aquesta sessió no hauria de trigar més de 45 minuts.

1.5.2. ACTIVITATS PRÈVIES A LA VISITA

Es parteix de la premissa que l'alumnat que ha de realitzar la visita té els coneixements mínims sobre l'edat mitjana, el gòtic, la conquesta de Mallorca i els reis de la Casa de Mallorca. En cas contrari, s'haurien d'impartir malgrat fos a nivell esquemàtic. A partir d'aquí, els continguts conceptuals a treballar serien:

1. Situació del castell de Bellver: el puig de sa Mesquida; Portopí.
2. Els castells de Palma: l'Almudaina; el Temple; Sant Carles; Torre d'en Pau; Bendinat; Son Vida.
3. La conquesta catalana de Mallorca: Jaume I; regne privatiu.
4. Bellver, palau, castell i presó.
5. El gòtic: el gòtic català; el gòtic civil; el gòtic religiós.
6. La fàbrica del castell de Bellver.

Pel que fa als continguts procedimentals, s'haurien de centrar en la lectura i comentari de textos, imatges, plànols i mapes. En aquest sentit, seria interessant un treball previ sobre un mapa, marcant la situació del castell de Bellver i en un plànol del castell les seves diverses parts. També es podria treballar a partir de documents primaris o secundaris que, a més a més, reforçarien el treball dels continguts actitudinals.

Com se sap, els continguts actitudinals són els més difícils de treballar i assolir. El més important seria el referit al gaudi de les obres del passat com a construcció d'una col·lectivitat. Amb tot, es té molt clar que aquest objectiu no es pot aconseguir si no es coneixen aquestes obres i s'ensenya a estimar-les.

1.5.3. LA VISITA

Com ja s'ha esmentat, és molt diferent una visita realitzada per part d'alumnes que resideixen a Palma que si la fan procedents de la Part Forana. El quadern de treball de l'alumnat s'ha dissenyat partint dels nivells mínims de coneixement i apreciació. Aquest fet implica que alguns grups requereixin modificacions substancials, especialment elevat el nivell.

Tal com s'ha dissenyat el *Quadern de visita*, és factible la divisió de cada grup-classe en dos subgrups de treball: A i B. L'activitat començaria de forma conjunta fins el moment d'entrar a l'edifici. A partir d'aquí, un subgrup (A) es pot dirigir a fer la volta al cos del castell mentre que l'altre (B) realitza la visita del Museu. D'aquesta manera, es dona temps per evitar l'aglomeració de l'alumnat davant vitrines i plafons. Un cop que els dos subgrups han fet els dos recorreguts, es recupera el grup-classe per fer la visita del primer pis i el terrat.

Aquestes modificacions de cap manera no haurien de trencar la concepció global del material, en particular el que es refereix a la forma de treball de l'alumnat dins el castell. a seqüència de tasques és la següent:

1. Informació conceptual
2. Localització
3. Observació
4. Activitats d'anàlisi
5. Activitats de síntesi (si calen)

1. 6. AVALUACIÓ

Si l'activitat s'ha inserit en una programació d'aula estructurada, l'avaluació de la visita hauria de formar part de l'avaluació del tema o temes de referència. Amb tot, la quantitat de continguts que es desenvolupen a la visita permet realitzar per si mateixa una avaluació pròpia. Aquesta, en principi, podria atendre dos aspectes diferents: el grau d'assoliment dels continguts i el grau de satisfacció de l'alumnat.

Seria possible, per tant, realitzar una avaluació qualitativa que consistís en una posada en comú de continguts apresos, sensacions i canvis d'apreciació. Amb tot, aquesta posada en comú es considera més una activitat de reforç que una avaluació completa.

Un altre instrument serien els treballs proposats amb posterioritat a la visita. El *Quadern* en suggereix alguns, però se'n podrien fer d'altres. Amb aquest efecte, es pot parlar de murals o dossiers sobre l'estructura i funcions del castell, la vida dels presoners, el gòtic civil...

En cas que es volgués fer una avaluació quantitativa, s'hauria de procedir a una selecció de continguts bàsics que permetessin veure el seu grau d'assoliment. Entre d'altres, es suggereix un plànol del castell, un plànol del terme municipal de Palma, un text per comentar...

Sols una vegada s'ha assaltat i saquejat el castell. Va esser el dia 29 de juliol de 1522 enmig de les Germanies. N'era alcaid mossèn Pere de Pax que havia estat nomenat lloctinent pels agermanats. Ell, amb la seva família i altres cavallers, s'hi refugiaren i s'hi feren forts. Els agermanats, homes, dones, vells i infants, hi pujaren artilleria i aconseguiren entrar-hi. La destrossa va esser grossa i la matança, cruel.

DOCUMENT 3:

Item, paguí a Andreu Pons, picapedres, les quals per orde del molt spectable lochtinent general del present regne, en virtut d una real patent provisió, data en Valladolid a XXVIII del mes de maig M D LII, ab la qual és manat a mi ddit procurador real, qu fortificàs lo castell real de Bellver, y per orde del dit lochtinent general, fonch comensada una grossa paret en lo revellí del dit castell de Bellver, que tenia circa vint palms de gruix baix y alt circa de vuyt palms [...] e feu-se dita despesa en lo any M D LI e feren-se dites despeses en compra de guix y altres coses, jornals de mestres y manobres y trencadors de pedres segons compta que.n dóna .. CCC XXXXX VI lliures XI sous II (diners)

DURLIAT, M. *L'art en el Regne de Mallorca*, pp. 200-202.

El s. XVI permeté veure la inoperativitat de les fortaleses, tant i més si no disposaven d'artilleria. La protecció de Portopí no podia mantenir-se amb estructures medievals; d'aquí que s'acabàs per construir el castell de Sant Carles. D'altra banda, la presa del 29 de juliol de 1522 va demostrar la debilitat de Bellver davant els canons. Per això, a l'any 1552 s'arreglaren els terrats i els trespols dels accessos per posar-hi peces d'artilleria. En tribut d'aquesta modernització, se sacrificaren pràcticament tots els merlets.

Tal com s'ha dit, aquestes modificacions es feren sense desvirtuar el pla original, ja que la construcció del nou recinte exterior se cenyí estrictament a la planta existent. Fins i tot, quan a l'any 1561, un llamp esbucà la torre de flanc oposada a la torre de l'homenatge, es reconstruí d'acord amb el model primitiu.

Al llarg del s. XVII, Bellver continuà amb les seves funcions. El càrrec d'alcaid era poc manco que honorífic, especialment amb la construcció del castell de Sant Carles. D'aquest segle destaca que, a l'any 1666 s'hi concentraren els bandolers de Canamunt i Canavall capturats a la campanya d'aquell any.

A partir de llavors, el seu ús com a presidi va esser total. A l'any 1711, s'hi tancaren els partidaris de Felip V; entre els anys 1808-1811, Gaspar Melchor de Jovellanos (la fotografia és la composició de les dependències que va ocupar, segons el muntatge de 1945); a l'any 1824, liberals; a l'any 1834, els carlins... Sols a partir de 1932, tornà a patrimoni dels mallorquins amb el trist parèntesi de la Guerra Civil.

3. LES FUNCIONS DEL CASTELL DE BELLVER

El castell de Bellver, quan es començà a construir, es dissenyà amb una funció més palatina que de guàrdia i custòdia. Cal tenir en compte que els palaus urbans havien estat saquejats a l'any 1229 i el que era el palau major del wàli segurament degué esser totalment devastat. El rei Jaume II havia emprès una activitat de construccions frenètica, tant en els territoris continentals com a Mallorca. A més, no devia confiar gaire en els súbdits de Ciutat de Mallorca que, a l'any 1285, obriren les portes a Alfons el Lliberal, rei d'Aragó.

Per això, Bellver conserva la doble funcionalitat de palau i de fortalesa. La zona palatina és pròpiament el primer cos del castell. Com a la major part dels casals mallorquins, la zona de residència era el primer pis o planta noble. Antigament, no existia cap accés notable des de la planta baixa al pis, sinó que la comunicació es feia per una sèrie d'escales de caragol. A la planta noble hi residia la família reial i la seva cort. No existeix cap espai destacable dels altres. En altres paraules, no hi ha un tinell o sala noble on realitzar-hi recepcions ni altres solemnitats. Tan sols la Capella de Sant Marc destaca del conjunt. La cuina, tal com es veu avui en dia, és el resultat d'una sèrie de remodelacions, la darrera de les quals ha intentat fer-li recobrar un aspecte proper a l'original.

A la planta baixa, i al voltant del pati d'armes, hi devien residir els servidors: criats, soldats... En conjunt, el castell de Bellver respon més al model idíl·lic del castell medieval que a allò que en realitat eren a l'època. De totes maneres, no es podia obviar el seu paper de fortalesa. Per això, quan es concertà el matrimoni de Jaume III amb una princesa d'Aragó, una sèrie de castells passaren a esser controlats directament pel rei Pere IV

DOCUMENT 4:

Lo dimarts aprés, tercer dia de juny, nós trametem a requerir En Nicolau de Marí, e les guardes del castell de Bellver, per lo dit qui fo rei de Mallorques, que ens retessen e ens lliurassen lo castell sots pena de mort. E lo dit castellà demanà acord, e les guardes així mateix. Finalment, aquest dia, n poguem haver lo dit castell. [...] E, aprés, hora de migdia, tramatem mossèn Bernat Sort e En Francesc Foix, escrivà nostre, al castell de Bellver per reebre lo castell d'En Nicolau de Marí e de les guardes; e, com lo dit mossèn Bernat Sort condemnàs a mort los dits castellà e guardes, si contradefien d lliurar lo castell, eixiren -se.n tots, e los dit mossèn Bernat Sort e l'escrivà reeberen per nós lo dit castell e establirent-lo de companya d'almogàvers.

PERE III Crònica, Capítols 38 i 39.

d'Aragó: un d'ells va esser el de Bellver. Quedava clar que la seva posició estratègica era prou valorada per controlar tant la ciutat com la badia. Ciutat de Mallorca, a l'edat mitjana, tenia dos ports: el de la Riba i el de Portopí. El primer, ben visible des del palau reial de l'Almudaina, estava protegit per les murades i per una torre de defensa. L'altre aprofitava una cala fonda en el fons de la badia. Per protegir-lo es construïren una sèrie de torres: les anomenades de Portopí i la de Llums, on s'instal·là un far. Això pot

semblar suficient per a la seva defensa, però la seva llunyania del recer de les murades el deixava desguarnit. La construcció del castell de Bellver modificà aquest fet. La situació del castell a dalt d'un turó donava una àmplia visió de la badia i el seu tràfec, a la vegada que permetia albirar els eventuais moviments per terra. En cas de necessitat, en pocs minuts la guarnició del castell podia arribar a Portopí. El tema s'agreujà amb la generalització de l'artilleria. Per traslladar les peces al port amb una certa facilitat es construï una rampa empedrada amb guies que encara es conserva gairebé tota. És el carrer —.

Tal com es presenta avui en dia, el castell de Bellver és fruit de diverses remodelacions que no han aconseguit esvaïr el seu esperit original. D'entre totes les modificacions, han estat tres les més significatives. La primera, que tingué lloc durant el regnat de Felip II, quan es transformà la murada exterior per fer-la apta per a l'artilleria; la segona quan s'adaptà el castell per a la visita turística: s'obriren nous accessos, els ponts llevadissos es feren fixos...; finalment, la tercera ha estat l'adequació de les sales per incloure-hi el museus actuals. En tant que fortalesa, el castell de Bellver responen al model més corrent, podent establir-se, a nivell senzill, la següent distribució:

- 1: CONTRAVALL o CONTRAFOSSAT: vall o fossat secundari excavat més enllà del vall principal al peu del mur del recinte més exterior. Havia de servir per impedir que s'atracassin les màquines de guerra i l'artilleria al recinte interior. El del castell de Bellver es va fer en el s. XVI, després de l'experiència de les Germanies que demostraren la seva feblesa si continuava guarnit només pel mur del recinte interior.
- 2: ACCÉS EXTERIOR: porta que comunica l'exterior del castell amb el primer recinte. Generalment està proveït d'un pont llevadís i una porta caladissa proveïda de rastell. Pot anar acompanyat o no d'una barbacana i matacans per protegir-lo.
- 3: RECINTE: conjunt de fortificacions que delimiten el perímetre del castell. El recinte del castell de Bellver és únic i data de les reformes que es feren en els segles XVI i XVII per poder-hi emplaçar peces d'artilleria.
- 4: VALL o FOSSAT: trinxera àmplia excavada al peu dels murs d'una fortificació del recinte més interior. La seva funció era la d'impedir que les màquines de guerra es poguessin apropar al fortalesa en cas d'haver superat el contrafossat i el primer recinte. El vall d'un castell es pot omplir d'aigua si es disposa d'un punt d'abastament prou pròper i cabalós. No és el cas de Bellver.
- 5: TALÚS: obra de reforç aplicada a la part de fora del recinte més interior. Es tracta d'un mur en diagonal que s'alça des del fons del fossat fins enllaçar amb la vertical. El del castell de Bellver s'aixeca amb una inclinació d'uns 45°.
- 6: TORRE MESTRA o DE L'HOMENATGE: torre principal d'un castell. Acostuma a esser la més alta i la més ben guarnida, per tal de poder-la defensar fàcilment. Generalment, era l'últim reducte de resistència en cas d'ocupació de la fortalesa. La del castell de Bellver comptava amb dos ponts llevadissos: un a peu de torre i mirant camp al recinte exterior i una altre d'elevat que la comunicava amb els terrats.
- 7: ACCÉS INTERIOR: permet el pas del primer recinte defensiu al recinte del castell pròpiament dit. A l'igual que l'exterior comptava amb un pont llevadís, del qual encara es veuen les corrioles.

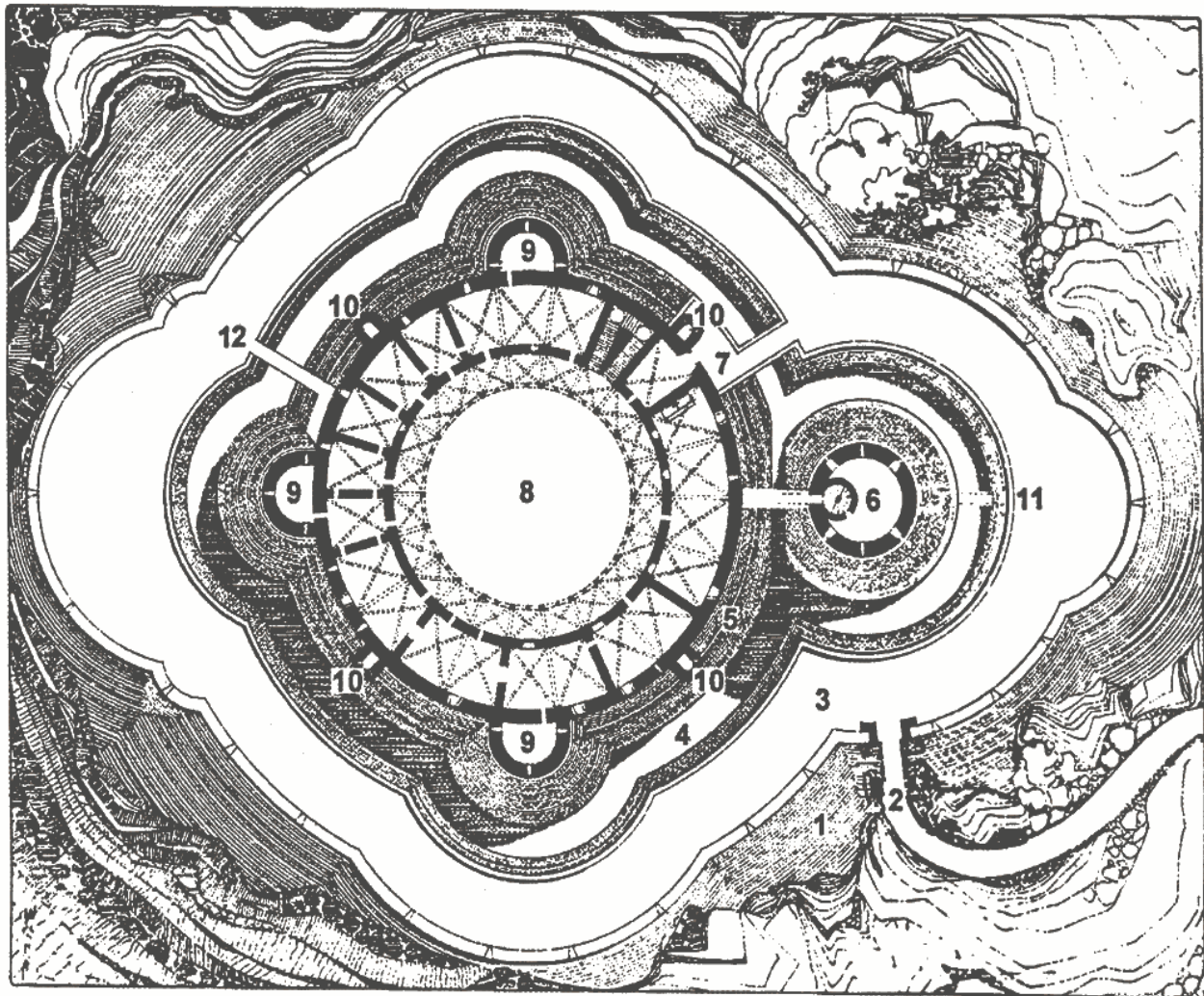
8: PATI o PLAÇA D'ARMES: pati central o principal d'un castell. Solia esser el lloc d'entrenament de la guarnició i al seu entorn es distribuïen les dependències destinades a l'allotjament de servents, guàrdia... així com magatzems i estables.

9: TORRE DE FLANC: torre inserida en la murada del castell per tal de poder realitzar atacs de flanc en cas d'assalt. D'aquestes torres, en té tres. La simetria del circuit es completa amb la torre de l'homenatge

10: BESTORRE: torre de planta semicircular (també n'hi ha de quadrades) que s'insereix en el mur i n'és una perllongació. En el Castell de Bellver, aquestes torres recolzen sobre un semicon invertit que acaba en una mitja columna adossada al mur i que davalla fins el fossat. Serveix per establir foc creuat amb les torres de flanc.

11: PONT LLEVADÍS DE LA TORRE DE L'HOMENATGE: avui en dia desaparegut, només en resta la porta.

12: PORTA D'ACCÉS dita de MADONA LA REGINA: recentment restituïda.

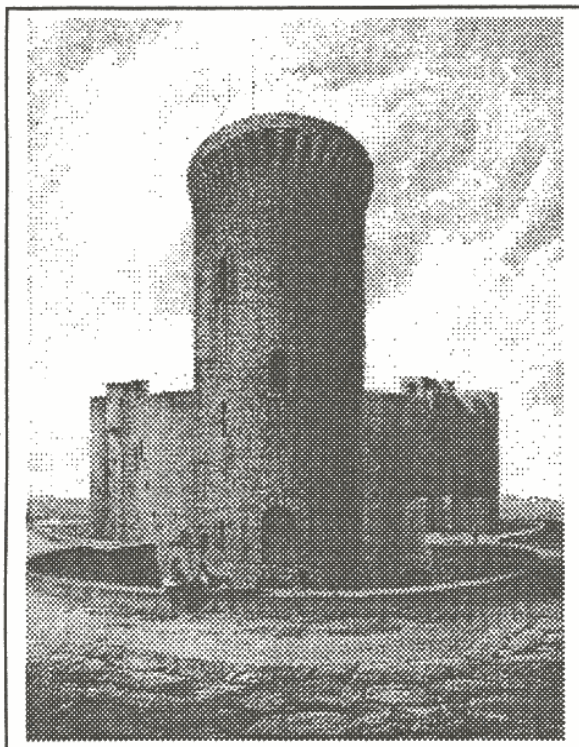

Un element de defensa, avui en dia completament desaparegut arran de les diverses reformes del castells, són els merlets. Tot el circuit del terrat del cos principal com el de la torres de l'homenatge es trobava coronat amb aquesta combinació d'osques i pilars de pedra. Durant un setge, la guarnició es podia protegir al darrera dels merlets (els pilars) alhora que les osques, dites troneres, li permetien disparar amb certa seguretat.

En una imatge del castell de Bellver de l'any 1841 es poden veure alguns trets relatius al sistema de defensa avui en dia desapareguts. En primer lloc, el detall de la poterna al peu de la torre de l'homenatge, encara existent, però desproveïda del pont que tenia i que, en temps passat, era llevadís. Un altre aspecte a remarcar és l'accés al recinte del castell que aquí apareix protegit per una petita murada amb sageteres, a manera de barbacana, avui en dia completament desapareguda i que es complementava amb un matacà. Tot això sumat als altres elements (pont llevadís, bestorre, veïnatge de la torre mestra) se suposa que convertia la porta d'entrada al recinte interior en poc més que inexpugnable.

Així va esser mentre els sistemes d'atac varen esser els tradicionals (tortugues, catapultes...), però perderen eficàcia arran de la introducció de les armes de foc. La invenció de les bombardes i altres peces d'artilleria convertiren aquests sistemes de defensa en ineficaços. En aquest moment és quan s'iniciaren les gran obres de remodelació que són les que han configurat el castell de Bellver tal i com es coneix avui en dia.

4. ASPECTES ARTÍSTICS DEL CASTELL DE BELLVER

El castell de Bellver marca una fita en el gòtic civil català. La peculiaritat de la seva planta no desdiu d'altres palaus construïts o reformats pel rei Jaume II. En el cas de Perpinyà i fins a cert punt l'Almudaina a Ciutat de Mallorca, es troben moltes característiques comunes. La primera, la doble característica de palau i fortalesa que forma un tret general a tots els edificis semblants d'Europa. En el cas de Bellver, tot l'ampit del terrat estava emmerletat, així com les torres de flanc i les bestorres.

La planta del castell és circular i forma un conjunt de dues corones excèntriques. Com indica Marcel Durliat, la influència més propera de la planta de Bellver es troba en una sèrie de castells poligonals. S'han vist influències del castell de Beynes, del de Montaner i especialment del Castell del Monte. La hipòtesi d'aquest darrer exemple sobre Bellver no està fora de lloc ja que els lligams de les corts de Mallorca i Nàpols eren molt estrets. Certament, l'exemple de Castell del Monte és poligonal, però el pas a una planta circular no excedeix les possibilitats d'imaginació d'un arquitecte.

La part palatina es dividia no sols per altures, sinó també per funcions. L'existència d'una porta dita antigament de la Reina permet suposar que, a Bellver, com en els altres

palaus ja esmentats, hi havia una zona de monsenyor el rei i una altra de madona la regina. Es creu que els departaments del rei es trobaven prop de la torre oriental, on hi ha la capella de Sant Marc i la cuina del rei, mentre que els de la reina se situaven prop de la torre meridional. A més, els textos assenyalen la cambra dels infants.

El pati forma doble galeria amb arcades. Els arcs de la planta baixa són de mig punt amb pilastres quadrades idèntiques a les del castell de l'Almudaina i el de Perpinyà. Els arcs de la del primer pis marquen certs trets originals. Les pilastres són poligonals i els arcs s'entrecreuen formant una sèrie que recorda certa decoració mudèjar, tot i que sembla inspirar-se en models italians. Aquest conjunt sembla esser obra del tallador Pere Despuig.

Si la galeria inferior està coberta d'un sostre senzill, la del primer pis té voltes de creuria ogival, de forma trapezoïdal. Els capitells d'aquest àmbit estan ornats de fullatges estilitzats. La major part de llum de les sales penetra a través d'aquestes galeries; emperò, el pis superior compta amb finestres geminades idèntiques a les de l'Almudaina o del castell de Perpinyà. En canvi, a la planta baixa, sols s'obrin a l'exterior unes petites sageteres o espitlleres.

A causa de la seva planta, totes les sales del castell tenen forma trapezoïdal. Amb tot, no són idèntiques ja que no conflueixen en el centre del pati. S'intentava compensar l'estranya forma atenuant l'anomalia de la planta. Cada una compren diferents trams de volta. Els espais més amplis serien la capella de Sant Marc (amb quatre trams de

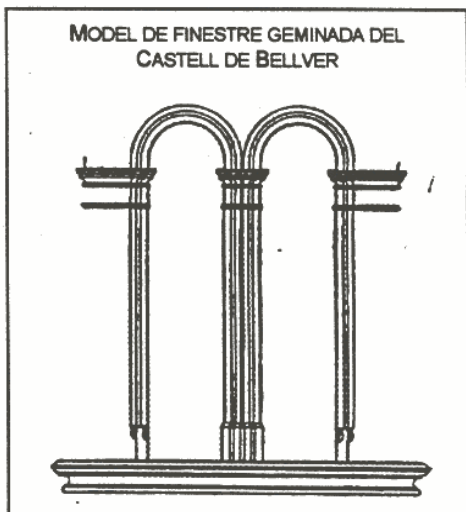
DOCUMENT 5:

Primerament, pagam an Martí, pintor, per L escuts que fe al dit castell, a raó de VI sous cascun escutXV lliures.

Item, pagam ab Valentí Portavi, per XI lliures e miga dagut que feu, en què hom penjà los dits escuts.

DURLIAT, M. *L'art en el Regne de Mallorca*, p. 205.

MODEL DE FINESTRE GEMINADA DEL CASTELL DE BELLVER

volta) i la cuina del rei (amb tres trams de volta).

Es pujava des de la planta baixa al pis per tres escales de caragol dissimulades. Al terrat s'hi accedia per una escala ampla i per dues escales de caragol. Tots els murs s'havien decorat amb pintures de l'època per part de Francesc Cavaller, Perpinyà Bonaventura, Pere Valentí i Mestre Ramon. No se'n conserva cap mostra. Sols la capella de Sant Marc conserva algunes restes de decoració. Aquesta capella patí algun incendi que la desfigurà molt. Conserva restes del paviment mudèjar, així com restes de pintures murals del s. XVI. Sols cal destacar la reixa de fusta, molt restaurada.

5. LA COL·LECCIÓ DESPUIG

Una de les figures més destacades del s. XVIII mallorquí va esser el cardenal Antoni Despuig. Era fill dels comtes de Montenegro i un personatge cabdal de la il·lustració illenca. Des de jove, es va moure en els cercles intel·lectuals del moment. Seguí la carrera eclesiàstica i s'especialitzà en llengües, de tal manera que

DOCUMENT 6:

Desde el año 1787 hasta 1796 tuvo la gloria de descubrir el purpurada, a costa de desvelos, de cuantiosos dispendios y de grandes fatigas, la mayor parte de las preciosísimas esculturas, fragmentos y vestigios, que, juntas con las que adquirió por otros medios, remitió a su patria, y con las cuales hizo un inestimable legado a Mallorca, que la eleva al grado de esplendor en el arte den cincel y en el de la ciencia de la historia, de que balsonan con orgullo las ciudades más ricas del orde. El sabio mister Doumnes dijo al ver este mudeo, que pude competir con el primero de Europa.

BOVER; J. Ma. *Noticia histórico-artística de los museos deL. Eminetísimo Señor CarDenal Despuig existentes en Mallorca*, pp. 9-10.

ocupà càrrecs de traductor a la cort. Aquest fet determina un ràpid ascens. Va esser consagrat bisbe i arribà a esser arquebisbe de Sevilla, així com patriarca d'Antioquia. Una vegada que va esser nomenat cardenal, passà a la cúria romana, on actuà com a veritable ministre d'estat del Vaticà. Quan Pius IX va esser obligat a traslladar-se a París per coronar Napoleó, ell el seguí; però, a causa del seu delicat estat de salut, obtingué llicència per tornar a Roma. No hi arribà. Morí a Lucca el 2 de març de 1813. En el seu testament, ordenà que el seu cor fos enterrat a la vora de la tomba de la Beata

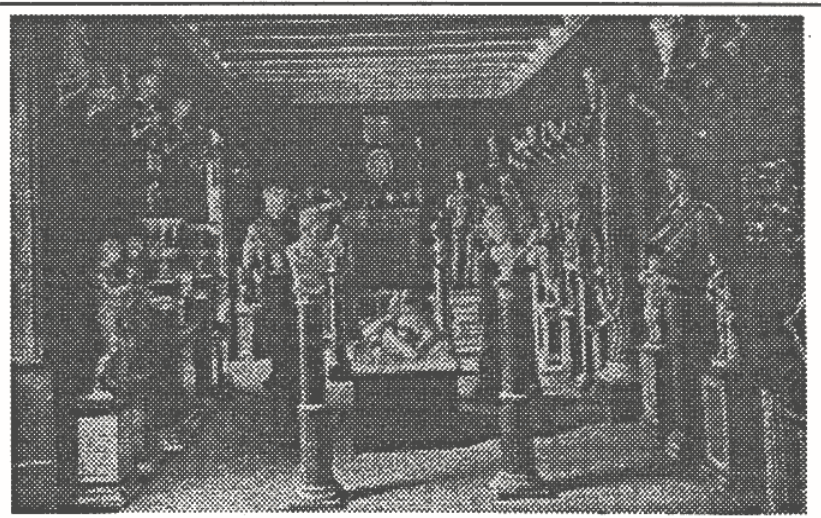
Catalina Thomàs, al convent de Santa Magdalena, de qui era devot. Sols fa un parell d'anys que s'hi traslladaren les seves despulles.

Quan el cardenal Despuig era a Itàlia, va saber que a Ariccia s'hi havien trobat els restes d'un temple dedicat a la nimfa Egèria. Els terrenys havien estat adquirits pel pintor escocès Gabino Hamilton, el qual tenia la intenció d'excavar-los. Al cap de poc temps, s'havia arruïnat. El cardenal Despuig li comprà les vinyes i continuà les excavacions. Entre 1787 i 1796, aparegueren en aquells indrets multitud de peces: estatuària, làpides... Es dirà que, més que un temple, es tractava de tota una ciutat dedicada a la producció d'antiguitats.

El cardenal Despuig, amb totes les peces trobades a Itàlia, més les que adquirí ell a la seva família i d'altres col·leccions, muntà un museu a la possessió de Raixa. Aquest casal patí grans modificacions per assimilar-lo a una vil·la romana, obres que dugueren a terme els arquitectes Lazzarini i Ibarreche. La col·lecció Despuig hi va estar fins que, a finals del s. XIX, es començà la seva venda. A l'any 1910 el conjunt de Raixa i les seves antiguitats varen esser comprades per Antoni Jaume.

Per altra part, Benet Pons i Fàbregues incità a Antoni Maura perquè la col·lecció es convertís en part dels fons de l'Ajuntament de Palma. Un manifest en aquest sentit va esser firmat pels intel·lectuals més importants de l'illa en aquells moments.

El resultat no va esser del tot negatiu, ja que part d'ella va esser adquirida l'any 1922. Quan el govern de la Segona República cedí el Castell de Bellver a la ciutat, es considerà que aquest era l'espai més

idoni per col·locar-hi la col·lecció Despuig. Allà va instal·lar-se, amb un muntatge propi de la museologia del moment, tal i com es pot veure a la fotografia, que correspon a l'any 1945. Fins a la dècada dels '70, entre els intercolumnis del pati d'armes, hi havia part de la gran estatuària italiana, així com alguna peça trobada a Pollentia.

Quan durant la Guerra Civil es batejà la Rambla amb el nom de Via Roma, es decorà amb una sèrie de motius feixistes i d'inspiració romana. Per això, en el cap del passeig en direcció al Teatre Principal, s'hi posaren dues estàtues d'emperadors romans procedents de la col·lecció Despuig. Sols anys després es canviaren per reproduccions.

El problema rau en el fet que la col·lecció Despuig no ha arribat sencera al present. D'altra banda, forma el conjunt més notable de tot Europa de falsificacions del s. XVIII i és que existeixen peces originals o fragments d'elles. Avui en dia, se sap que els habitants d'Arriçcia, per mantenir l'interès del cardenal i el seus llocs de feina, encarregaven estàtues i làpides que després eren convenientment trobades a les excavacions.

En els darrers anys, s'ha restaurat tota la col·lecció i està en vies d'estudi en tots els seus aspectes. La seva distribució actual pot semblar caòtica o anacrònica, però intenta respondre al màxim al model de muntatge que dissenyà el propi cardenal Despuig a Raixa.

6. EL MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

El Museu d'Història de la Ciutat sorgeix com a una condició ineludible de la cessió del castell i el seu parc a l'Ajuntament de Palma. Durant anys, amb uns criteris del segle XIX, hi va haver una sèrie de sales on es mesclaven col·leccions arqueològiques, les troballes de Pollentia i determinades reconstruccions no massa fiables de gabinets i cel·les de presoners il·lustres.

La creació del Museu de Mallorca, en primer lloc, i altres aspectes que avançaren el coneixement historicoartístic de l'illa aconsellaren desfer el primitiu muntatge i emprendre'n un de nou. Entre la decisió i la realització trigaren molts d'anys. A més a més dels factors polítics, n'hi va haver de tècnics no esmenats encara del tot. L'Ajuntament de Palma, certament, ha creat places d'arqueòlegs, conservadors i restauradors, però el castell de Bellver no disposa del personal mínimament necessari per un funcionament òptim ni per a una vigilància de les peces exposades.

L'actual muntatge parteix d'un primer projecte dissenyat pel personal del Museu de Mallorca. De fet, part de les peces, en absència del museu municipal, han estat dipositades al Museu de Mallorca, on se n'han restaurades i estudiades. Aquest primer muntatge sols ocupava unes poques sales i arribava al període islàmic. S'esperava que continuàs creixent, però sols ara ha estat possible un remodelació i una ampliació. Aquesta feina no s'ha fet sols amb criteris museològics, sinó també didàctics. Cada sala conté les peces imprescindibles per entendre una època de la història de la ciutat, un text significatiu, una cronologia i un conjunt de plafons explicatius.

El Museu d'Història de la Ciutat se situa a la planta baixa del castell de Bellver, i ocupa per ara un total de vuit sales. El seu recorregut es realitza començant per la primera de les sales que s'obren a mà dreta de la porta d'accés a l'interior del castell d'acord amb aquesta distribució:

SALA 1: Ajuntament de Palma - Museu d'Història de la Ciutat

SALA 2: Sense retolar, correspon a la prehistòria

SALA 3: Palma, 123 a.C. - 902

SALA 4: Madīna Mayūrqa, 902-1229

SALA 5: La Ciutat de Mallorques, 1229- 1575

SALA 6: Palma, 1575-1902

SALA 7: Palma, 1902-1960

SALA 8: Palma, 1960...

El gruix de la següent informació prové de l'equip de muntatge del Museu que redactà els plafons explicatius de cada sala i les taules cronològiques corresponents. A aquesta informació se li han afegit unes orientacions didàctiques per tal de facilitar-ne l'ús. Tot junt és el que es presenta a continuació:

SALA 1: AJUNTAMENT DE PALMA - MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

Aquesta sala presenta de manera sintètica el que és la pròpia història del Museu. Té un interès museològic i com a objectiu didàctic sols cal remarcar que l'alumnat n'ha de sortir sabent que aquest no és el primer museu ni, segurament, el darrer.

Com a mostra simbòlica d'això es tenen les vitrines de paret. Devora ceràmica, un quadern escolar i un sífó hi ha un ratolí d'ordinador que es dirigeix cap al futur.

Les peces didàcticament més aprofitables són el plafons de fotografies, especialment si després es visita el muntatge de la col·lecció Despuig. Caldria que l'alumnat posàs esment en la vitrina de les claus de les portes de les murades de Ciutat.

PLAFÓ 1.1:

Plànol de distribució de les sales.

PLAFÓ 1.2:

Diversos documents del Museu Arqueològic Municipal.

PLAFÓ 1.3:

Diverses fotografies d'excavacions arqueològiques.

PLAFÓ 1.4:

El setembre de 1931, el bosc i el castell de Bellver foren cedits pel Govern de la Segona República espanyola a l'Ajuntament de Palma per dotar la ciutat amb un parc públic i un monument que alhora fos seu d'un museu d'art.

La necessitat i el desig d'aquest museu venien d'enrere, ja que deu anys abans s'havia comprat la col·lecció Despuig d'escultura clàssica. Foren, però, els membres dels consistoris republicans Emili Darder, Andreu Crespí, Lluís Ferbal, Francesc de Sales Aguiló els qui, des d'una Comissió Municipal de Cultura que sobretot tingué cura de l'escolarització de deu mil infants a Palma, creen el Museu Municipal seguint el model aleshores molt avançat del Museu Arqueològic de Barcelona.

El Museu començà a funcionar l'any 1932, amb dotació de personal i laboratoris de restauració i fotografia, i s'obrí al públic, amb les seves pròpies col·leccions, el juny de 1936. La Guerra Civil (1936-39) suposà la desaparició de les persones i les idees que sustentaven el Museu, que es mantingué com a col·lecció oberta però paralitzada fins els anys 70, en què fou definitivament desmuntat. Al seu lloc s'instal·là el Museu d'Història de la Ciutat.

PLAFÓ 1.5:

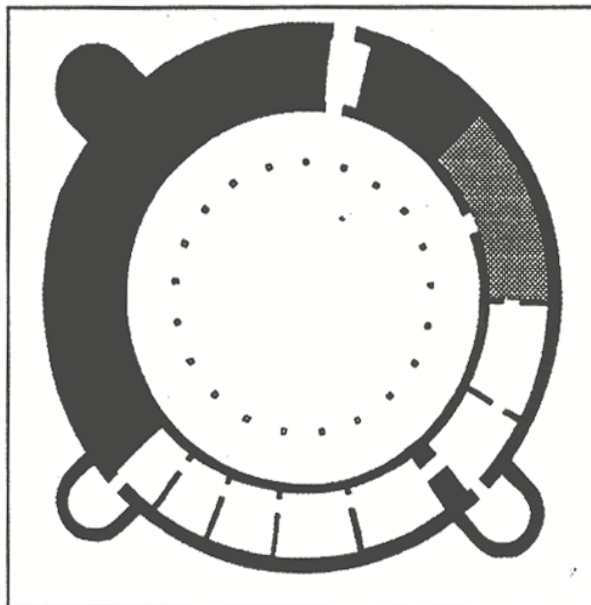
La restauració de les sales de la planta baixa del castell de Bellver va permetre una important remodelació del Museu Municipal, amb la creació l'any 1974 d'una secció denominada Museu de la Ciutat. Aquesta secció mostra l'evolució urbana de la ciutat de Palma i es distingeix de la resta del Museu no sols pel seu caràcter monogràfic sinó també per la seva desvinculació del Museu d'Art. Dóna prioritat, tal com estableix l'acord municipal de la seva creació, a les obres artístiques, plànols, maquetes, fotografies i objectes que estiguin relacionats amb la ciutat de Palma i la seva evolució urbana.

El projecte de condicionament de la nova secció del Museu s'encarregà als Serveis Municipals d'Arquitectura i la sistematització es fa amb l'assessorament tècnic de la Direcció General de Belles Arts.

Les col·leccions que s'hi exposen actualment provenen del fons del Museu de Mallorca i es tracta d'objectes recuperats al terme municipal de Palma. La col·lecció d'arqueologia propietat de l'Ajuntament de Palma, que té procedències molts diverses, està dipositada al Museu de Mallorca.

PLAFÓ 1.6:

Conjunt de fotos de l'antic muntatge de la col·lecció Despuig.

PLAFÓ 1.7:

Conjunt de fotografies del muntatge de l'antic Museu Municipal de Bellver.

PLAFÓ 1.8:

Els fons del Museu Municipal tenien orígens molt diversos, com si s'intentàs reunir totes les col·leccions relacionades amb Mallorca per donar-li un caire de museu provincial. Les principals col·leccions que integraven el fons del Museu eren:

- La col·lecció Despuig d'escultura clàssica, adquirida per l'Ajuntament el 1922.
- La col·lecció d'objectes arqueològics prehistòrics cedits a l'Ajuntament per Andreu Crespí, Lluís Ferbal i Francesc de Sales Aguiló i provinents de les seves excavacions a les coves d'enterrament pretalaiòtiques de Son Jaumell (Capdepera), Son Mulet (Lucmajor) i na Fonda de sa Vall (ses Salines).
- Materials arqueològics procedents de les excavacions realitzades per Gabriel Llabrés i Rafael de Isasi a la ciutat romana de Pollentia, dipositats al Museu per l'Estat espanyol.
- Maquetes procedents de l'Escola Nàutica del Reial Patrimoni.
- La col·lecció d'objectes relacionats amb Gaspar Melchor de Jovellanos adquirits per l'Ajuntament.
- La col·lecció numismàtica de Lluís Ferbal, dipositada pel propietari al Museu, confiscada per l'autoritat militar el 1937 i definitivament adquirida per l'Ajuntament el 1959.

SALA 2:

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES.

Palma és un jaciment arqueològic de primera magnitud, però curiosament la part més desconeguda pel gran públic és la de la prehistòria.

En aquesta sala s'hi accedeix per una reproducció de la porta d'un talaiot i la torre de l'escala representa el parament d'una d'aquestes construccions. En ella, es poden trobar 5 maquetes de 5 elements arqueològics remarcables de tot el conjunt del terme. Són especialment importants les referides al poblat de Son Oms, avui en dia desaparegut i que es trobava situat davall l'actual aeroport. Es tracta de la naveta doble que es localitzà per davall del túmul escalonat, així com un dels talaiots del poblat. Entre altres coses, l'excavació d'aquest jaciment aportà moltes novetats cronològiques i del període previ a la romanització. Avui en dia, les navetes i els talaiots sols es poden veure per fotografies o en aquestes maquetes.

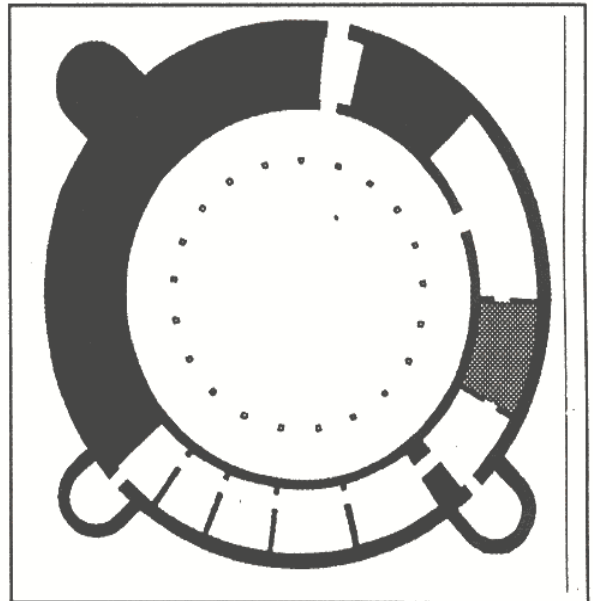
PLAFÓ 2.1:

El repartiment de terres posterior a la conquesta catalana de Mallorca l'any 1229 suposa un canvi estructural de l'espai geogràfic comprès entre la badia de Palma i els contraforts occidentals de la serra de na Burguesa.

Arran de la conquesta aquest territori es divideix en dues jurisdiccions feudals distintes, que amb el pas del temps donaran lloc a dos municipis independents: Palma i Marratxí.

Aquesta divisió administrativa, juntament amb l'incessant procés d'urbanització, ha provocat una modificació substancial del que degué ser l'espai geogràfic i el seu control en època prehistòrica.

Diversos factors com ara la romputa i irrigació dels camps de l'horta de Palma, la dessecació de l'albufera, la construcció de l'aeroport, el creixement incessant del nucli urbà de Palma o la modificació de la línia de la costa dificulten la lògica apreciació dels assentaments prehistòrics coneguts o que han proporcionat restes materials.

PLAFÓ 2.2:

CULTURA PRETALAIÒTICA

CRONOLOGIA

L'ocupació humana més antiga coneguda a l'actual terme municipal de Palma es remunta a la primera meitat del segon mil·lenni abans de Crist. Aquesta ocupació denominada cultura pretalaiòtica s'emmarca dins el període prehistòric conegut genèricament com bronze mitjà.

ECONOMIA

La base de la subsistència d'aquests primers pobladors de Palma era l'activitat depredadora, juntament amb la domesticació d'animals. La pràctica de l'agricultura tenia, segons sembla, un caràcter secundari.

L'absència de metalls a l'illa feia imprescindible importar-los des d'altres regions de la conca de la Mediterrània.

Les excavacions arqueològiques han ofert troballes d'utensilis realitzats en bronze, com ara punxons, ganivets, etc. Cal destacar l'absència d'armament entre les restes materials aparegudes durant aquelles.

HÀBITAT

Les comunitats pretalaiòtiques s'assenten, generalment, en terrenys plans i devora aiguamolls. Així doncs, els primers habitants de Palma s'establiren entorn de l'albufera, zona actualment ocupada per l'aeroport de Son Sant Joan.

Construïren petits poblats formats per habitacions de planta en forma de ferradura, conegudes amb el nom de navetes. Aquests poblats estaven mancats de construccions defensives. Destaquen es Rafal i Son Ferrer.

RITUS FUNERARIS

Els primers pobladors de Palma enterraven els seus morts de forma col·lectiva i envoltats d'ofrenes, en coves artificials excavades a la roca.

Aquest tipus d'enterraments suggereix l'existència de creences religioses en el més enllà, relacionades amb altres concepcions de tipus espiritual que en justificarien la complexitat.

PLAFÓ 2.3:

Maqueta del tall longitudinal d'una cova de Son Sunyer.

PLAFÓ 2.4:

El jaciment arqueològic de Son Oms, destruït els anys 70 durant la construcció de la segona pista de l'aeroport de Palma, va ser el principal nucli de població del sud-oest de Mallorca en època prehistòrica i l'únic que mostrava pràcticament tots els trets que caracteritzen la prehistòria mallorquina.

El poblat, fundat en època pretalaiòtica, com demostren les restes de navetes utilitzades com a base d'altres edificis, se situava en un turó devora l'albufera.

La franja de terreny que separa l'albufera de la mar estava protegida per una sèrie de talaiots aïllats i el poblat apareixia voltat d'una murada defensiva.

La fase talaiòtica de Son Oms va estar marcada per la construcció d'un sistema complex d'edificis amb funcions molt distintes. Se'n poden destacar el túmul escalonat, un talaiot de planta circular i el santuari, l'únic edifici del conjunt que va poder ser traslladat abans de la destrucció del complex arqueològic.

El poblat de Son Oms estava envoltat per un gran nombre de coves artificials excavades a la roca, que serviren com a necròpolis durant els diversos moments de la seva ocupació; així, doncs, en època pretalaiòtica, s'utilitzaren per a aquest fi les coves de Son Sunyer. L'única necròpolis coneguda que s'associa a la fase talaiòtica de Son Oms és la de Cas Santamarier, on ja s'observa una notable influència dels pobles colonitzadors de la Mediterrània occidental.

PLAFÓ 2.5:

CULTURA TALAIÒTICA

CRONOLOGIA

Devers l'any 1300 aC es produeixen una sèrie de canvis importants en les comunitats que habiten les illes. Aquests canvis marquen l'inici d'una nova etapa que es coneix amb el nom de cultura talaiòtica, ja que el talaiot n'és el monument més característic.

Durant el segle IX aC les Balears es converteixen en lloc de pas dins el procés colonitzador de la Mediterrània occidental que duen a terme fenicis, púnics i més tard romans.

La cultura talaiòtica s'emmarca dins els períodes anomenats bronze final i edat del ferro.

ECONOMIA

La ramaderia continua essent la principal activitat econòmica de les comunitats talaiòtiques.

La necessitat de metalls per als seus aixovars, armament i objectes de culte marca de forma determinant la relació d'aquests grups amb l'exterior.

HÀBITAT

La gran revolució que propicia el canvi vers la cultura talaiòtica es produeix principalment en els àmbits social i arquitectònic.

Els poblats de navetes són substituïts per nous nuclis de població d'estructura molt més complexa, formats per:

- construccions de caràcter defensiu
- habitatges de caràcter comunal
- santuaris de planta quadrangular o de ferradura

Apareixen construccions vinculades al control del territori especialment dels accessos als poblats. D'aquesta manera es construeixen talaiots a les serres que envolten el terme municipal, devora les vies d'accés des de l'interior de l'illa o a llocs elevats amb un ampli domini visual.

SOCIETAT

Les restes materials de les societats talaiòtiques ens mostren una jerarquització social relativament complexa que permet d'intuir l'existència d'una certa organització política.

Aquesta major jerarquització social va unida a una organització religiosa ben establerta, amb presència de nombrosos santuaris i objectes relacionats amb al culte que s'hi practica, principalment figures de bronze que representen toros i guerrers.

Les diferències socials dels integrants d'aquests grups es reflecteixen clarament en els aixovars dels enterraments, especialment a les necròpolis de la darrera fase.

PLAFÓ 2.6:

Tall longitudinal de la cova de Ca na Vidriera.

SALA 3: PALMA, 123 AC. - 902.

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

El text de Plini, que presideix la sala, s'ha fet reproduir la cal·ligrafia dels grafitos romans d'època seguint els models de Pompeia, per la qual cosa pot presentar una mica de dificultat als alumnes per treballar-lo directament. Però si se'ls explica l'origen, pot ésser un element motivador. Altres tres elements motivadors que es poden lligar entre si són el plafó de les rutes de navegació, el conjunt d'àmfores i la reproducció del fons de la mar.

Aquesta sala abraça el naixement de la ciutat, arran de la conquesta del 123 aC. Hi destaquen dues maquetes. Una correspon al traçat de la vella Palma romana a la vora del penya-segat de sa Riera, a l'actual barri de la Seu. La segona, és una ampliació d'un detall de la primera: el possible teatre romà. Aquest teatre estaria situat a la illeta del bar Bosch, en el cap del Born. És una de les darreres aportacions en vies de comprovació. En una de les vitrines es troba un fragment de làpida que permet establir com dels habitants de Palma estaven adscrits a la tribu Velina. La sala té continuïtat a l'interior de l'espai que forma la bestorre. S'intenta presentar la badia de Palma. A la paret s'ha marcat la línia de costa i en el pis de la sala, el fons. L'alumnat pot tenir problemes tant per accedir-hi com per entendre el seu significat, encara que permet algun petit exercici d'orientació i identificació.

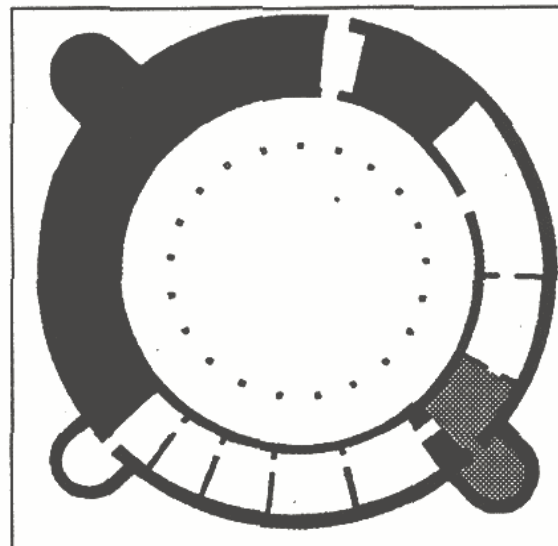
(MAIOR) OPPIDA HABET CIVIUM ROMANORUM

PALMAM ET POLLENTIAM,

LATINA GUIUM ET TUCIM,

ET FOEDERATUM BOCCHORUM FUIT.

Pla de Història natural

Aquest breu text de Plini recull el nom dels nuclis urbans existents a Mallorca en època romana, tot informant de quin tipus de dret gaudien els seus pobladors: *(La major) té unes poblacions de ciutadans romans, Palma i Pollentia; altres llatins, Guium i Tucis; i Bochoris fou federada.*

PLAFÓ 3.1:

La majoria dels estudis dedicats a l'evolució urbana i arquitectònica de la ciutat de Palma s'inicien especulant sobre l'existència d'un poblat indígena d'època prehistòrica en algun lloc del subsòl. Fins ara, no s'ha localitzat cap resta arqueològica que confirmi la presència d'un assentament humà anterior a la conquesta romana. En el cas que aquest assentament s'hagués produït no hauria deixat cap empremta en el posterior desenrotllament de la ciutat.

Palma té una data concreta de fundació, l'any 123 aC, moment en què les illes Balears s'incorporen al territori que es coneixerà com Imperi romà. Amb la conquesta de les Balears es culmina un procés pel qual l'Estat romà, després de diferents episodis bèl·lics amb els exèrcits púnics, ocupa tots els territoris de la Mediterrània occidental.

El procés de romanització del territori de les illes s'inicia amb la fundació de quatre ciutats: Palma, Pollentia, Guium i Tucis. Palma es trobava al mateix indret que la ciutat homònima actual, Pollentia prop de l'actual ciutat d'Alcúdia i Guium i Tucis encara no han estat localitzades.

PLAFÓ 3.2:

Gairebé la totalitat de les restes de la Palma romana es troben enterrades al subsòl del barri de l'Almudaina, el barri de la Catedral. El perímetre de la ciutat estaria limitat per la mar, l'antic llit del torrent de la Riera (actualment av. Antoni Maura) els carrers de Miramar i d'en Morey i les places de Cort i de Santa Eulàlia. Aquests punts marquen l'extensió màxima de la ciutat romana encara que per ara no se sap si es correspon amb el moment de la fundació o amb posteriors ampliacions del nucli urbà.

El perímetre urbà de la ciutat de Palma estava perfectament definit per una murada que es va mantenir almenys fins al segle XIII i que malauradament es va anar demolint. Actualment en trobam restes visibles a l'interior del Palau Episcopal i a Can Bordils (c/ de l'Almudaina, núm. 9). L'arc del carrer de l'Almudaina era originàriament una porta de la murada encara que la seva estructura actual correspon a reedificacions medievals. La murada continua entre les cases del carrers d'en Morey i de Zanglada encara que el seu aspecte original no és visible. Aquesta murada tancava un espai de sis hectàrees dividit en illetes quadrangulars per un viari de disposició ortogonal.

PLAFÓ 3.3:

La informació sobre habitatges i altres edificis construïts en època antiga és molt escassa. En els anys 30 aparegueren restes d'una basílica en el subsòl del Palau Episcopal i en els 60 restes d'un edifici monumental davall la seu de l'Estudi General. Les restes arqueològiques mobles indiquen que la ciutat estigué habitada entre el 123 aC. i el segle VI dC. Durant l'època imperial les necròpolis se situaven a l'exterior del recinte em-

murallat (plaça d'en Coll i convent de Santa Clara); això no obstant, en els darrers moments d'ocupació les necròpolis es construeixen a l'interior de la ciutat, la qual cosa indica una reducció de l'espai habitat i, per tant, l'abandó progressiu de l'espai urbà.

Portopí fou el principal port de la ciutat fins a la construcció del moll de Palma en el segle XIV, com ho indiquen les nombroses restes subaquàtiques localitzades. A més, la zona baixa del lliat del torrent de la Riera formava una cala utilitzable com a port, amb un ancoratge situat a la zona de l'actual Born.

Prop d'aquest ancoratge es podria haver situat el teatre de la ciutat. La localització d'aquesta estructura és pendent de la realització d'excavacions arqueològiques, encara que el seu traçat es manté en el parcel·lari.

PLAFÓ 3.4:

Situació de *Palma* en relació al terme municipal actual.

SALA 4: MADĪNA MAYŪRQA, 902 - 1229

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES.

A les vitrines d'aquesta sala hi ha diversos conjunts ceràmics distribuïts segons les seves funcions: contenidors d'aigua, cuina i aixovar de taula.

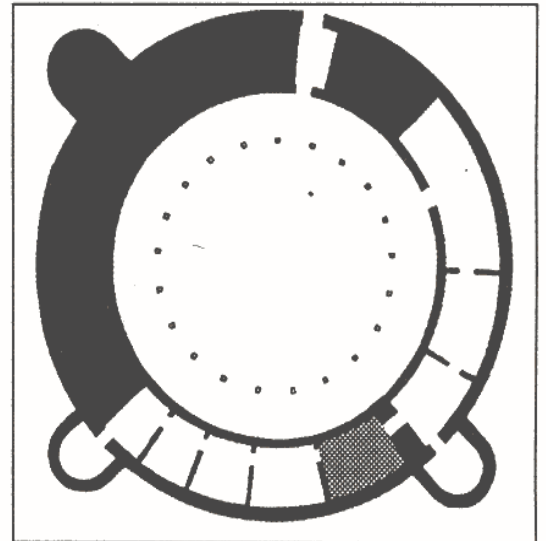
Hi destaca la maqueta de la madīna en el seu moment de màxim esplendor. Cal recordar que l'espai urbà de Madīna Mayūrqa, Ciutat de Mallorca i Palma fins pràcticament 1920 no va sofrir grans modificacions. La ciutat antiga ha mantingut pràcticament el mateix traçat (amb petites modificacions) des del s. XI.

En el centre de la sala hi ha una reproducció del lleó de l'Almudaina. L'original es troba en el palau. Es tracta d'una peça escultòrica molt semblant als famosos lleons de l'Alhambra i, segurament tenia la mateixa funció.

A paret dreta de la sala hi ha una gran fotografia il·luminada amb els banys d'època islàmica del carrer de Can Serra.

Tres fuerant urbes, unumque nomen habebant.
Sed diversa tamen si nomina queris earum,
Nomine diverso poteris quamcumque notare.
Arabathalgidith prime nomen vocitatur.
Nazaredeolus fuit huius conditor urbis,
Per quinquaginta que fit circumdata turres
Usque Bebelgidith: sic est vocitata secunda.
Arabathalgidith murus fabricatus ab ipsa
Incipiens, urbis corpus circumdat, et, undas
Equoris attingens, mare iuxta volvitur illuc
Quo densat celsas urbs Elmodania turres.

Liber Maiolichinus

Es tracta de la descripció de Madīna Mayūrqa segons el *Liber Maiolichinus* redactat amb motiu de la ràtzia pisanocatalana de 1114: *Hi havia hagut tres ciutats que tenien el mateix nom però que si vols anomenar cada una d'elles podràs designar-les amb un nom diferent. La primera s'anomena Arabatalgidid (1), Nazareodol fou el fundador d'aquesta ciutat que està envoltada per cinquanta torres fins a Bebelgidid (2): així s'anomena la segona. Un alt mur que comença a la mateixa Arabatalgidid, rodeja el cos de la ciutat i tocant lleugerament les ones del mar, s'estén vorera de mar fins allà on la ciutat Almudaina (3) mostra excelsas torres.*

PLAFÓ 4.1:

Amb la incorporació de les illes Balears a l'emirat Omeia de Còrdova l'any 902 s'inicia un període històric en el qual es produiran els canvis necessaris perquè Palma adquireixi un aspecte urbà que es mantindrà fins a principis del segle XX.

Madīna Mayūrqa, el nou nom de Palma, fou ocupada per poblacions àrabs i berbers i el nou estat s'ocupà de la construcció dels llocs de residència, dels edificis de culte i de la infraestructura per al proveïment d'aigua a la nova ciutat islàmica.

Damunt el penya-segat entre la mar i la Riera es construí un alcàsser, on de llavors ençà han residit sempre els representants de l'Estat a Mallorca. Aquest edifici de nova planta seguia esquemes i tècniques constructives importades de la Península.

Prop de l'alcàsser es construí la primera mesquita de la ciutat, en el mateix lloc on ara hi ha la Catedral. Durant tot el període islàmic aquesta tingué la consideració de mesquita aljama, lloc on es reunia la comunitat tots els divendres.

El disseny i la construcció d'un sistema hidràulic que funcionava per la gravetat permeté el proveïment domèstic i dels edificis públics i la creació d'una zona de conreus irrigats, l'horta de Palma, al voltant de la ciutat.

A finals del segle XI es dissenyà el traçat d'un recinte emmurallat que abraçava un espai molt major al del recinte romà. Els nous límits de la ciutat coincideixen de manera bastant aproximada amb l'actual llit del torrent de la Riera i el traçat de les Avingudes.

PLAFÓ 4.2:

En el segle XIII, abans de la conquesta de 1229, el barri delimitat per l'antiga murada romana era conegut amb el nom d'Almudaina (ciudadella). S'hi trobaven l'alcàsser, la mesquita aljama, el mercat de productes d'importació i els habitatges dels funcionaris i d'altres personatges lligats al poder civil i religiós.

Els murs de l'Almudaina estaven separats de la resta de la ciutat per espais sense edificar i ocupats per hortes o cementiris, com els localitzats al carrer de la Portella o a la plaça de Santa Eulàlia. Més enllà s'estenia una zona àmpliament urbanitzada, ocupada per cases, tallers i comerços i per un mercat central situat a la plaça del mateix nom.

El centre comptava almanco amb quatre mesquites, situades al carrer dels Paraires, al carrer de Sant Bartomeu, a la plaça de Cort i a la plaça de la Reina, i uns banys públics situats prop d'aquesta darrera.

En el centre de la ciutat confluien els carrers procedents de les diferents portes de la murada. Pel carrer gran, actual carrer del Sindicat, s'arribava a la porta d'al-Balad, seu d'un dels mercats de la ciutat i des d'on sortien els camins cap a Inca i Manacor. Pel carrer de la Síquia, actual carrer de Sant Miquel, s'arribava a la Bab-al-Kahl, lloc de partida dels camins de Valldemossa, Bunyola i Sóller i per on entrava l'aigua a la ciutat. Altres portes estaven situades al final dels carrers de la Concepció i de Sant Feliu, i en sortien els camins cap a la zona de Puigpunyent i Esporles i el camí d'Andratx. Finalment, els carrers del Convent de Sant Francesc i Ramon Llull constituïen l'única via d'accés a la porta fortificada del Temple i, per tant, a la zona sud de Mallorca.

PLAFÓ 4.3:

Situació de la madīna en relació al terme municipal actual.

PLAFÓ 4.4:

Aquests grans carrers radials estaven units entre si per carrers secundaris que generalment seguien el recorregut de les síquies que proveïen d'aigua tant els edificis com les hortes intramurs.

L'ampli espai en forma de ventall que s'estenia entre el centre i la murada, dividit per carrers, no estava totalment ocupat per edificacions. Els marges del tram de torrent de la zona de la Rambla estaven conreats, així com gran part dels barris de la Gerreria i la Calatrava. Prop de les portes se situaven les necròpolis i espais lliures dedicats a mercats. Altres zones com el Puig de Sant Pere no s'arribaren a ocupar en època islàmica.

La perifèria comptava amb els seus propis edificis públics. Hi havia mesquites a Santa Clara, la Mercè, Sant Miquel, el Sepulcre i altres encara per localitzar, i banys als actuals carrers de Can Serra, Sindicat, Sant Miquel i la Pau.

El sistema de proveïment d'aigua, la xarxa viària i les murades són tres elements urbans que han tingut una llarga pervivència després de l'època islàmica.

CRONOLOGIA

- 902/290 H - Conquesta de les illes Balears per part de l'expedició d'Isâm al-Khawlânî.
- 912/300 H - Mor l'emir de Còrdova Abd Allâh. El succeeix el seu nét Abd al-Rahmân III.
- 929/316 H - Abd al-Rahmân III és proclamat califa d'al-Andalus.
- 951-962/350 H - Abd Allâh, fill d'Isâm al-Khawlânî renuncia al seu càrrec de governador de les illes per pelegrijar a la Meca. El succeeixen diversos governadors sense cap relació amb la família del conquistador.
- 986/376 H - Els musulmans de Mallorca saquegen el monestir de Sant Pere de les Puelles.
- 1009/400 H - Comença la fitna o gran rebel·lió dels àrabs d'al-Andalus que provocarà la desaparició del califat. Mujâhid surt de Còrdova per fundar un estat independent (taifa) amb territoris a Dènia i les Balears.
- 1022/413 H - Abd Allâh, nebot de Mujâhid, és nomenat governador de les Illes.
- 1058/450 H - Mort d'Ali Iqbâl al-Dawla successor de Mujâhid. El governador de Mallorca al-Murtada probablement s'independitza.
- 1094/487 H - Muba[^]sir sobirà independent. Es projecta l'ampliació del recinte emmurallat de Palma.
- 1113/507 H - Ràtzia pisanocatalana contra Mallorca. Mort de Muba[^]sir. Petició de socors a l'estat almoràvit.
- 1115/508 H - Els almoràvits ocupen les Illes.
- 1142/537 H - Muhammed ibn Ali ibn Gâniya és nomenat governador de les Illes.
- 1148/543 H - Es firmen tractats comercials amb les ciutats de Gènova i Pisa.
- 1157/552 H - Finalitza el domini almoràvit a al-Andalus. Els governadors de les Illes es converteixen en els únics representants de l'estat almoràvit. Govern d'Ishaq.
- 1184/580 H - Govern de Muhammed II. Tractat amb la ciutat de Pisa.
- 1188/584 H - Els almohades ocupen Eivissa.
- 1202/598 H - Conquesta almohade de Menorca.
- 1203/599 H - Conquesta almohade de Mallorca. Govern d'Al-Kumî.
- 1208/605 H - Govern d'Abû Yahyâ al-Tinmalâlî.
- 1212 - Batalla de las Navas de Tolosa. Comença la decadència de l'islam a al-Andalus.
- 1228/626 H - Arribada de l'esquadra catalana a Mallorca.
- 1229/627 H - Assalt a la ciutat de Palma.
- 1230 - Conquesta feudal de Mallorca.

SALA 5: LA CIUTAT DE MALLORQUES, 1229 - 1576

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES.

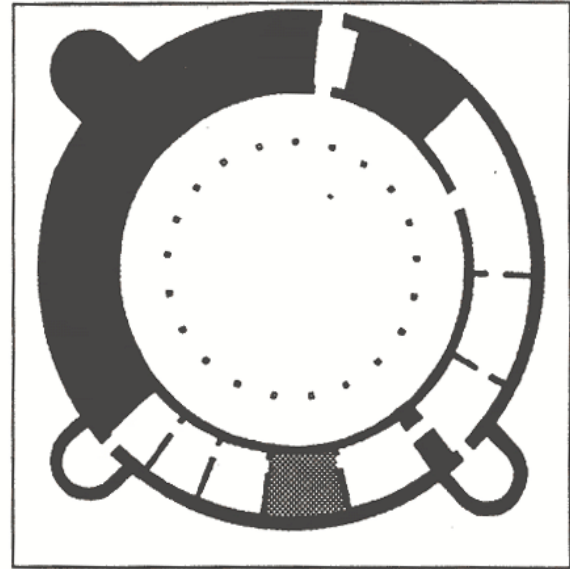
Aquesta sala marca com a fites cronològiques la conquesta de Jaume I i la construcció del darrer recinte de les murades en temps de Felip II.

A les vitrines també hi ha mostres de ceràmica tant referides a les seves funcions com a les modificacions que patiren al llarg dels segles i llocs de producció. Entre les peces hi destaca l'única de vidre, una ampolleta, situada en una vitrina de peu.

En una altra vitrina hi ha exposades restes de finestres renaixentistes. Cal destacar-ne una que té uns petits caps esculpits.

De modo que entrant en ciutat y discorrent de la plaça del Moll fins a la plaça de Lonja veyá tanta gent per les carreras y finestras, y encara per los terrats y teuladas, que en senyal de la gran contentació que mostra tenir de tants pobles y dels lochs se gira y volta lo cauall per totes parts, per veure y esser vist de tots. Y acaminant a la volta de Lonja veent lo objecte del edifici de aquella demana si era yglesia. Y com li aguessen dit que no era sino Lonja de mercaders se.n entra per lo carrer de Sant Joan.

Llibre de la beneventurada vinguda del rei Carles a la ciutat de Mallorques i de la rebuda que se li féu, juntament amb el que succeí fins al dia que en partí per a la conquesta d'Alger.

Aquest text es troba redactat d'acord amb la llengua catalana a l'ús del s. XVI. En principi no té per què presentar gaire dificultat de comprensió a un alumnat que ha rebut la major part de la seva escolarització en aquest idioma. De totes maneres, per facilitar-ne la comprensió, en català actualitzat el text diu: *Així que entrant a la ciutat i discorrent de la plaça del Moll fins a la plaça de la Llotja veia tanta de gent pels carrers i les finestres, i fins i tot pels terrats i les teulades, que en senyal de la gran alegria que se li va demostrar a tants pobles i en aquest lloc, es va girar i va voltar el cavall pertot, per veure i ser vist per tothom. I anant a la volta de la Llotja, en veure l'edifici va demanar si era una església. I com li hagueren dit que no era sinó una llotja de mercaders, va entrar pel carrer de Sant Joan.*

PLAFÓ 5.1:

Madîna Mayûrqa va ser conquerida per les tropes catalanes de Jaume I el darrer dia de l'any 1229. Aquell dia començà un procés de dos-cents anys de duració, en el decurs del qual es va configurar la imatge de la ciutat, que a partir d'aquell moment es coneixerà amb el nom de Ciutat de Mallorca.

En aquest procés, el perímetre urbà no va ser modificat, mantenint-se els límits de les murades islàmiques. Això va ser possible gràcies a la reserva de sòl sense edificar que suposava l'existència de necròpolis i horts intramurs, cosa que va permetre la construcció de barris sencers sense haver d'ampliar el perímetre emmurallat. Així, per exemple, el Call i el barri de sa Calatrava es construïren al segle XIV sobre un d'aquests horts i encara al segle XIX s'urbanitzava la zona de l'actual carrer del Came.

Tot i la conservació del perímetre, les murades varen patir un procés de lenta però progressiva degradació, no només pel que fa al seu manteniment, sinó com a elements definidors de l'aspecte urbà. Aquest procés es prolongà fins al segle XV, quan quedaren fora d'ús. Poc després es començà l'enderroc del recinte, conservant-ne algun fragment, que passà a formar part, d'una forma totalment subsidiària, de les noves defenses de la ciutat.

En canvi, el traçat dels carrers islàmics es va mantenir al llarg de tota l'edat mitjana. El centre de la ciutat i les portes de la murada es mantingueren al mateix lloc, i el sistema de distribució de l'aigua, tot i que amb distorsions, continuà funcionant com a l'època islàmica.

Pel que fa a les zones urbanitzades de nova planta, s'ha de destacar la regularitat del seu traçat, cosa que només és possible a partir d'una certa idea d'ordenació de l'espai. Encara que de moment no es té cap constància documental d'ordenació aplicada a Palma durant l'edat mitjana, és possible que existís una certa planificació, tendent a aconseguir un traçat dels carrers al més regular possible i una divisió homogènia del sòl en parcel·les de dimensions semblants.

De tots els realitzats, és el barri de sa Calatrava el que conserva millor aquest tipus de divisió de l'espai d'origen medieval. En aquest cas s'inicià amb la urbanització de part del convent de Santa Clara, i s'acabà al final del segle XIV amb la reconstrucció de l'espai que abans ocupava el Call.

Aquesta tendència a traçar els carrers de forma ortogonal pot observar-se també al barri de sa Gerriera, a part del Puig de Sant Pere i a la zona situada entre l'església de Sant Jaume i el convent de les Caputxines.

La fi del que es podrien considerar com a urbanitzacions de l'època medieval la marca el gran canvi que suposà per a la ciutat el desplaçament del llit de sa Riera cap al fossat de les murades. Amb aquesta operació, realitzada el 1613, la Rambla i el Born es convertiren en uns eixos viaris totalment nous, i els seus marges, fins aquells moments deshabitats o periòdicament afectats per les torrentades, es pogueren urbanitzar definitivament.

Tot i la conservació de bona part del traçat viari islàmic, i del manteniment dels límits de les murades, el concepte general d'espai públic es modificà completament a partir de la conquesta. A més de l'ocupació dels carrers amb edificacions més o manco efímeres, l'espai públic passà a servir per al desenvolupament d'una sèrie d'activitats relacionades amb el control del mercat —camisseries, pescateries, la quartera o els diferents pesos, de la palla, farina...—, que generaren un conjunt d'espais lliures molt a prop del concepte actual de plaça. A tota aquesta relació s'hi han d'afegir els mercats que ocupen els mateixos emplaçaments que els islàmics, als quals s'hi va afegir el situat a la plaça de Santa Eulàlia.

A fora dels murs, durant el segle XIV es començà la construcció del primer moll de Palma, que va suposar l'apropament de les activitats que anteriorment és probable que es realitzassin a Portopí. Aquest nou emplaçament de l'activitat portuària es pot relacionar amb la urbanització de l'espai lliure situat entre les drasanes i l'antiga desembocadura de sa Riera.

En el camp de l'arquitectura, dues obres realitzades al mateix temps per iniciativa de Jaume II a la primera del segle XIV, tindran l'efecte d'introduir l'estil gòtic a l'arquitectura civil, encara dominada per les tècniques d'origen musulmà o romànic. Són el palau de l'Almudaina i el castell de Bellver. El primer serà reconstruït i ampliat per continuar essent la seu del poder estatal, adaptant-se a les necessitats residencials de la nova dinastia dels reis de Mallorca; mentre que el castell de Bellver, totalment de nova planta i situat en un turó que domina la badia, continua sorprenent per l'originalitat i perfecció del seu programa, resolt en una planta que dibuixa un cercle perfecte.

Tant un com l'altre presenten moltes coincidències amb les altres obres reials empreses a la resta de territoris del Regne de Mallorca —Perpinyà, Montpeller— visibles no només en la resolució dels aspectes decoratius, sinó també en el plantejament i les tècniques emprades en el conjunt de l'obra, cosa que mostraria la participació dels mateixos artesans o el coneixement general de les realitzacions d'uns i dels altres a banda i banda d'un territori separat per la mar.

Poc després de la conquesta començaren també les fundacions dels convents i la construcció dels primers establiments religiosos. Normalment s'instal·laren a la perifèria de la zona urbanitzada en època islàmica, on hi havia les zones lliures abans esmentades, ocupades per horts amb prou espai i ben abastades d'aigua. Per a la construcció de les primeres esglésies conventuals se seguí l'esquema establert per als ordes mendicants: una sola nau, amb els murs cecs i coberta d'embigat a dos aiguavessos sobre arcs diafragmes. Restes d'aquests primers edificis es conserven a l'església de Santa Margalida i al Temple.

Aquest mateix sistema constructiu serà l'emprat a les primeres esglésies parroquials de l'illa, de les quals en queda algun exemple fora de Palma.

Tanmateix, al final del segle XIII, els ordes mendicants substituïren el sistema constructiu primitiu pel de nau única amb capelles als laterals i coberta de volta de creueria. Amb aquest nou plantejament es construïren les grans esglésies conventuals —Sant Francesc i Sant Domingo, avui desapareguda— i també les primeres parròquies de Palma, llevat de la de Santa Eulàlia que, com la Catedral, es construí amb una planta de tres naus.

Aquest plantejament de nau única amb capelles i coberta de volta de creueria, generà un sentit de l'espai que es mantingué al llarg dels segles, superant àmpliament el seu moment estilístic i arribant fins ben entrat el segle XVI, en què es veié substituït per noves tècniques constructives encara que conservant el sentit de l'espai en nombroses ocasions.

Pel que fa a l'arquitectura privada, encara que normalment es parla de cases gòtiques, són molt pocs els edificis conservats als quals es pot atribuir una adscripció estilística, ja que aquesta es limita a les façanes i alguns detalls decoratius.

El tipus més senzill d'aquestes edificacions és el construït a les petites parcel·les estretes i fondes de les zones de nova urbanització. En aquest cas la dimensió de les parcel·les no permeté la construcció de patis

interiors i no va ser sinó amb el pas del temps, quan la unió d'unes quantes d'aquestes parcel·les permeté reproduir el model amb pati central de les cases més importants. Aquestes seguien el model català, arc de mig punt a l'entrada i finestres coronelles a la resta de les plantes. Totes elles s'organitzaven al voltant de patis interiors, que en molts de casos, posteriorment, seran reconstruïts i engrandits, configurant els grans patis renaixentistes i barrocs que caracteritzen el centre històric de Palma. Exemples d'aquest tipus de casa gòtica conservats sense grans modificacions es poden trobar al carrer de la Pau i al barri de sa Gerreria.

Una variant del tipus general de casa es donava quan la planta baixa de l'edifici es destinava a botiga o taller d'activitat artesanal. Exemples d'aquest tipus són les plantes baixes del barri de sa Calatrava, que estaven comunicades entre si per obtenir l'espai necessari per a les adoberies, i també en el barri de sa Gerreria, on la densitat d'edificació era més baixa que a la resta de la ciutat, ja que es reservava l'interior de les illetes de cases per als forns i fumerals de les gerrerries que donaren nom al barri.

Una altra variant és aquella en què les activitats artesanals es desenvolupaven a l'aire lliure. En aquest cas, la primera crugia de l'edifici es bastia damunt pilars, de vegades amb arcs, tal com s'han conservat a la plaça de la Quartera.

Aquesta contribució de les activitats artesanals a la definició del tipus d'edificació, s'amplià amb el temps al barri sencer, ja que es produí una concentració de cada activitat en una zona concreta de la ciutat, cosa que provocà que cada barri tingués unes característiques pròpies i diferenciades dels altres.

En qualsevol cas, els edificis construïts al llarg dels segles XIII i XIV, tenen en comú un anonimats quasi absolut dels seus projectistes i executors. A part de les excepcions que suposen les intervencions de Ponç Descoll a les obres de la Casa Reial de Mallorca, o les obres de la Seu, totes les referències documentals deixen a les fosques, mesclats entre les llistes d'artesans, obrers i traginers, els noms d'aquells que creen, no ja les cases, sinó els edificis públics. Aquesta manca d'informació pot ser conseqüència d'un deficient tractament de la documentació, però també un reflex de la mateixa condició de l'arquitectura en aquella època. Aquesta es devia entendre més com una tasca quotidiana de construcció d'edificis, adaptats a models prefixats per a cada ús, i per tant, la importància del projectista no devia ser més gran que la de qualsevol de les altres persones que intervenien a l'obra.

La construcció de la Llotja, encarregada pel Col·legi de Mercaders, seria el primer cas en què apareixen clarament tant l'autor de l'obra com la institució que l'encarrega. La data de 1416 i el nom de Guillem Sagra marcaran la Llotja com el primer edifici amb un estil i un disseny tan clarament definits que no serà possible, com a la resta d'edificis del gòtic a Palma, la seva constant modificació.

CRONOLOGIA

- 1229. Les tropes de Jaume I d'Aragó conquisten Madīna Mayūrqa.
- 1230. Es comença a redactar el Llibre del Repartiment. Nunó Sanç funda l'Hospital de Sant Andreu. Comencen les obres de Sant Antoni Abat. Els cavallers del Temple s'instal·len a l'Almudaina de Gumara i els monjos de Sant Joan de Jerusalem devora les drassanes.
- 1236. Ferrer de Pallarès fracciona la ciutat en quatre parròquies.
- 1239. Jaume I adjudica a Guillem Baster el dret a regular l'aigua de la font de la Vila.
- 1249. Es crea el Gran i General Consell, òrgan de govern de la Ciutat i del Regne de Mallorca, dirigit per sis magistrats.
- 1270. Coronació de Jaume II com a rei de Mallorca en virtut del testament del seu pare.
- 1295. Alfons d'Aragó s'apodera de Mallorca.
- 1298. Jaume II toma a Ciutat després que el rei d'Aragó reconegui la seva sobirania sobre el Regne de Mallorca.
- 1300. Comencen les obres del castell de Bellver.
- 1311. Jaume II mor a l'Almudaina, el seu fill Sanxo és coronat rei de Mallorca a la Seu.
- 1325. El Gran i General Consell crea el Consolat de Mar a petició dels mercaders.
- 1332. Jaume III, nebot de Sanxo I, inicia el seu regnat i fixa la seva residència al palau de l'Almudaina.
- 1343. Pere III desembarca a Peguera amb un nombrós exèrcit. Jaume III fuig cap al Rosselló i perd la corona mallorquina. Nobles i alts càrrecs del Regne juren fidelitat a Pere III d'Aragó, que es proclama rei de Mallorca.
- 1349. Jaume III perd la vida a la batalla de Llucmajor. La viuda i el fill són tancats al castell de Bellver.

1391. Comencen les obres del portal major de l'església de Sant Miquel. Un avalot de pagesos i menestrals assalta el Call i mata uns tres-cents jueus.
1395. Joan I d'Aragó i la seva família habiten al castell de Bellver escapant de la pesta que assola Barcelona.
1403. Fortes pluges desborden el torrent de la Riera. El balanç és de centenars de morts, milers de ferits i abundants danys en edificis i ponts.
1420. Guillem Sagrera es fa càrrec de la construcció de la Seu.
1426. El Col·legi de Mercaders contracta Guillem Sagrera per edificar la Llotja.
1447. Alfons IV modifica el sistema de renovació dels principals oficis del Regne i estableix el denominat de *sac i sort*, que serà vigent fins el 1715.
1456. El rei accepta la proposta d'obrir un Hospital General per als més necessitats.
1483. S'inaugura l'Estudi General Lul·lià.
1485. Nicolau Calafat i Bartomeu Caldentey introdueixen la impremta a Mallorca.
1521. Un grup de menestrals de Ciutat s'aixeca en armes per acabar amb els privilegis de l'aristocràcia: ha esclatat la Germania. La majoria dels nobles i un reduït nombre de mercaders fugen de Ciutat davant el temor que el comú els ataquí. Els revoltats assalten el castell de Bellver i assassinen els hisendats que s'hi han refugiat. El governador aconsegueix fugir a Eivissa.
1522. Les tropes enviades per Carles V arriben a Alcúdia i enfilen cap a Ciutat, on romanen tancats els menestrals i els pagesos rebels. Els agermanats s'entreguen a l'exèrcit del baró de Gurrea.
1541. Carles V fa escala a Ciutat camí d'Alger.
1572. L'Almudaina es transforma en seu del Tribunal de la Reial Audiència.
1575. Arriba l'enginyer italià Paleazzo amb l'encàrrec de dissenyar els plànols de les noves murades.

SALA 6: Palma, 1576 - 1902

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES.

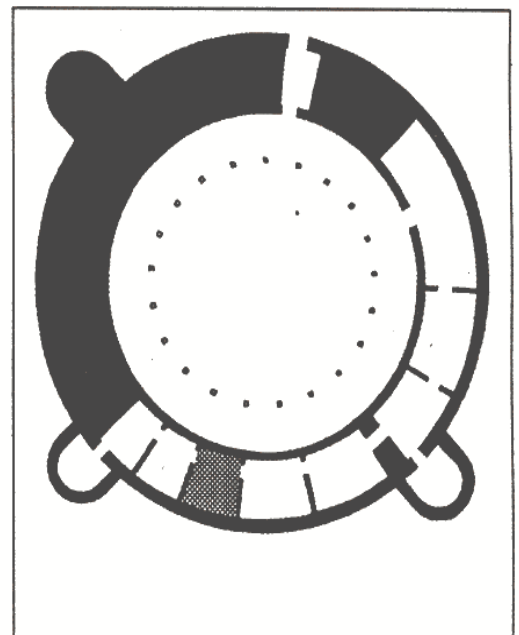
En aquesta sala destaca el gran quadre a l'oli, acabat el 1799. Es tracta d'una versió pintada del plànol traçat el 1644 pel canonge Antoni Garau. L'estudi urbà és més perfecte amb el gravat que amb el quadre, però aquest té en el color un atractiu afegit per a l'alumnat. A la cartel·la destaquen Sor Catalina Thomàs (futura Santa) i Ramon Llull, dos dels personatges que intentaven elevar-se als altars quan es va pintar.

En un plafó il·luminat hi ha diversos patis de les cases senyoriales de Palma, i el seu sòcol està format per rajoles policromes del s. XVIII.

A les vitrines s'hi poden trobar mostres de ceràmica dels segles XVII i XVIII. En una darrera vitrina hi ha algunes mostres de les rajoles valencianes que serviren, en el s. XVIII per fer la primera retolació de la ciutat, així com un tresoret de monedes de coure d'entre 1870 i 1879.

La metròpoli, Cort i cap del Regne de Mallorca és la ciutat de Palma, una de les més belles, alegres i fèrtils d'Europa. Es troba situada als 20° i 15 minuts de longitud i 39° i 38 minuts de latitud, en el fons d'un ancor, a la vorera de la mar, a una abrigada i estesa platja, en forma quadrangular, amb un moll que entra a la mar 1.500 passos, per a la seguretat de les embarcacions menors. Els navilis de guerra no poden entrar a la platja, però sí a Portopí, que és al si de la mateixa badia, davant la ciutat, a mitja llegua d'aquesta. La ciutat està envoltada de bons murs, fortificada a la moderna, amb catorze baluards i altres obres i castells, dels quals és el de la porta del moll. Té vuit portes: les tres cap a la mar i les cinc restants a la part de terra.

ESPINALT I GARCÍA, BERNARDO. *ATLANT ESPANYOL. REGNE DE MALLORCA, DE LES SEVES CIUTATS, VILES [...] TOM III. PART SEGONA, EN QUÈ ES CONCLOU EL REGNE D'ARAGÓ I SEGUEIX EL DE MALLORCA.* Madrid: Impremta d'Antonio Fernández, 1779

PLAFÓ 6.1:

L'evolució urbana de la ciutat de Palma en aquest llarg període ve marcada per la seva condició de plaça-fort. El recinte emmurallat, tant pel que fa a la seva construcció com a la seva desaparició, marcarà la vida de la ciutat durant més de tres-cents anys.

La vella murada medieval, projectada en el segle XI, presentava un aspecte absolutament precari des de finals del segle XV i fou a mitjan segle XVI quan es decidí encarregar el disseny d'un nou recinte que incorporàs totes els avenços de l'arquitectura militar del moment.

El resultat fou un recinte que, en línies generals, seguia el mateix traçat que el recinte medieval però que basava el sistema defensiu en una sèrie de baluards poligonals adaptats a l'ús i la defensa de l'artilleria.

La seva construcció, que es prolongà fins a mitjan segle XIX, facilità la solució a un altre dels problemes urbans, el desviament del torrent, que creuava la ciutat, fins al fossat de la nova murada. Es pal·liaven així, en gran part, els terribles efectes de les inundacions que havien afectat fins aleshores la part baixa de la ciutat.

Amb tot i això, la nova murada no conegué cap batalla al llarg de tota la seva història i només serví per delimitar l'espai urbà edificable.

Durant els segles XVI i XVII s'anà consolidant la divisió de l'espai urbà en diversos barris diferenciats sobretot per l'activitat artesanal o comercial que s'hi realitzava i, en alguns casos, pel seu ús exclusivament residencial.

La densitat de l'ocupació de l'espai era també molt distinta segons les zones, ja que als sectors més pròxims a la murada i on es mantenia el sistema d'abastament d'aigua d'origen medieval continuaven existint grans espais dedicats al conreu de l'horta.

El canvi del llit del torrent, projectat el 1613, suposà no tan sols la creació d'un nou espai públic al seu antic llit, sinó també l'ocupació estable dels seus marges i el canvi d'orientació de les façanes dels edificis preexistents que, de tenir murs cecs damunt el torrent passaren a obrir les seves façanes al nou espai públic.

En el segle XVII s'inicien també els canvis a les cases. S'hi obren els grans patis interiors d'arcs rebaijats que substitueixen els més petits i de murs continus de les edificacions medievals.

A l'arquitectura religiosa irromp amb força el barroc, que serà el primer estil arquitectònic capaç d'acabar amb l'arrelada tradició de l'arquitectura gòtica a Mallorca. De fet, el Renaixement només és perceptible a Palma per la presència d'elements decoratius escultòrics a les finestres d'algunes de les cases de la ciutat.

Després de la Guerra de Successió comencen a introduir-se canvis importants en l'ordenació urbana, deguts a les primeres intervencions municipals encaminades a millorar les condicions de l'edificació. Aquestes primeres ordenances municipals regularen les noves obres i introduïren millores sanitàries en un doble sentit, el control d'usos i la pavimentació de les vies públiques, i la prohibició i demolició de les estructures arquitectòniques que ocupaven l'espai comú a partir de la primera planta. L'efecte més important d'aquesta darrera ordenança fou el retall dels ràfecs dels edificis que, de vegades, arribaven a cobrir tot l'ample dels carrers.

La regulació de les noves obres introduí la regularitat i la simetria a les façanes dels edificis, fet que es pot detectar especialment en aquells que sense ser de nova planta anaven creixent en altura per albergar la creixent població. Potser l'increment d'aquesta població i la necessitat de controlar-lo és l'origen de la primera retolació dels carrers de Palma, realitzada també en aquesta època. Ja iniciat el segle XIX aquesta millora de viari es completa amb la instal·lació del primer sistema d'enllumenat públic.

L'arribada del segle XIX dugué importants canvis: creixement demogràfic, inici d'una moderada industrialització i trencament de l'aïllament geogràfic degut a la regularització de transport marítim. Aquests canvis propicien el sorgiment de barris extramurs que, llevat del cas de Santa Catalina, d'origen medieval, es construïxen a més d'un quilòmetre de distància del recinte emmurallat, respectant la normativa militar d'aïllament exterior de les defenses.

Els successius governs liberals de l'Estat espanyol dugueren a terme un procés de desamortització dels béns eclesiàstics que permeteren un cert respir en el procés de saturació de l'espai tancat entre murs. Dasset dels vint-i-tres convents que hi havia a la ciutat es veren afectats i sis foren totalment enderrocats. En el seu lloc sorgiren importants espais públics com la plaça Major i la plaça de la Reina, i edificis com el Banc d'Espanya. Especialment interessant fou el resultat de l'enderrocament del convent de Sant Domingo, del solar del qual sorgiren dues noves vies públiques i trenta-set edificis d'entre quatre i cinc plantes, que són el millor conjunt d'habitatges plurifamiliars del XIX que es conserva.

El 1865 es produeix la primera d'una sèrie d'epidèmies que durant la segona meitat del XIX afectaren els habitants de Palma. Les deficients condicions sanitàries foren un dels principals arguments utilitzats per sol·licitar l'enderrocament de les murades. De fet, en aqueix moment l'espai intramurs estava pràcticament saturat i l'única opció de creixement era afegir noves plantes als edificis preexistents.

Serà després de la revolució de 1868 quan es planteja la necessitat d'una reforma profunda de la ciutat. La idea de la reforma interior és substituïda per la de la creació d'un eixample que suposarà la demolició de les murades.

Els primers projectes d'eixample, realitzats per Pere d'Alcàntara Peña i Antoni Sureda, s'aprovaren el 1869 i, d'aquests, en sorgí l'actual barri de Son Espanyolet i part del de Santa Catalina. Aquest primer eixample, dissenyat encara a una distància prudent de la murada i com a continuació del barri medieval de Santa Catalina, es completà el 1871 amb la urbanització del Camp d'en Serralta.

Entre el 1850 i el 1900 sorgiran 10 nuclis extramurs situats a més d'un quilòmetre del perímetre urbà: Santa Catalina, el Terreno, sa Vileta, Son Serra, Son Rapinya, Portopí, es Molinar, ets Hostalets, Can Capes i la Soledat. Alguns d'aquests nuclis tingueren un caràcter de concentració de residències temporals d'estiueig que es mantingué fins ben entrat el segle XX mentre que a la resta s'ubicaren les fàbriques que, a partir del 1870, s'havien de construir obligatòriament als ravals.

A la mateixa dècada dels 70 s'inaugura la primera via fèrria i es reforma el port de Palma. Per facilitar aquesta darrera reforma s'autoritza la demolició d'un tros de murada davant la Llotja i la plaça de la Drassana. Poc després d'aquesta demolició s'inicien les converses que conduiran a l'autorització definitiva per a l'eliminació de les murades que es produeix el 1895; l'any següent s'aprova el concurs del Pla d'eixample.

CRONOLOGIA

- 1580. Giacomo Paleazo, anomenat Fratin, es fa càrrec de la direcció de les obres de les noves murades.
- 1598. Mort de Felip II. Inici dels conflictes entre els Canamunt i els Canavall.
- 1612. Inici de la construcció de la fortalesa de Sant Carles a Portopí.
- 1613. Comencen les tasques per reconduir el curs de la Riera a través del nou fossat de la murada.
- 1644. El prevere Antoni Garau dibuixa el primer plànol de Ciutat. Hi figuren els edificis més representatius i el nou muradal.
- 1646. La noblesa solemnitza la pau entre els Canamunt i els Canavall.
- 1667. Inauguració de la Casa de les Comèdies, on al segle XIX s'alçarà el Teatre Principal
- 1701. La coronació de Felip V se solemnitza amb un torneig de cavallers.
- 1715. Acaba la Guerra de Successió.
- 1718. Implantació a Mallorca del Decret de Nova Planta que suposa la desaparició de l'antic sistema de govern. Es confia la direcció del primer ajuntament al marquès d'Àriany.
- 1778. La Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País celebra la sessió inaugural a l'Estudi General Lul·lià.
- 1793. L'Ajuntament adquireix 375 rajoles per retolar els carrers de Ciutat.
- 1801. Amb la construcció del tram de murada que uneix la porta del Moll i la Portella es dona per acabat el recinte defensiu.
- 1808. Jovellanos abandona Mallorca després de set anys d'exili.
- 1812. S'aprova a Cadis la primera constitució. Estrena de l'enllumenat públic.
- 1817. Afusellen al castell de Bellver el tinent general Luis de Lacy per les seves idees progressistes i contràries a la Corona.
- 1823. Es deroga definitivament la Constitució de 1812. L'Ajuntament autoritza l'enderrocament de la seu de la Inquisició.
- 1829. El govern central suprimeix la Universitat de Mallorca.
- 1836. S'inicien les demolicions conseqüència de la desamortització dels béns eclesiàstics.
- 1847. Inauguració de la primera biblioteca pública.
- 1867. Desembarca al port de Palma Lluís Salvador d'Habsburg, més conegut per l'Arxiduc.
- 1870. Proclamació de la I República.

1875. Creació de la Brigada de Bombers.

1879. L'Acadèmia de Medicina de Mallorca informa que la supressió de les murades millorarà les condicions sanitàries de la població.

1901. Una comissió municipal viatja a Madrid per agilitar els permisos d'esbucament de les murades. El projecte de Bernat Calvet guanya el concurs d'urbanització de l'Eixample.

SALA 7: PALMA, 1902 - 1960

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES.

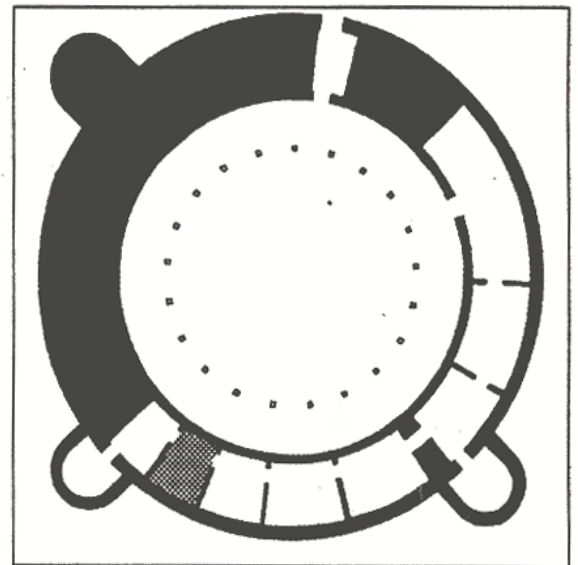
Dues peces destaquen en aquesta sala. En el fons, l'al·legoria de la República rescatada fa pocs anys dels porxos de la Sala. Es tracta d'una obra de certa qualitat artística, pintada el 1932 per Pedro Barceló, i que remarca tota la simbologia de l'època ben arrelada a Ciutat. Entre les al·legories cal destacar l'Agricultura, el Comerç, la Indústria, ressaltant especialment l'Educació. La segona és una fotografia aèria de l'espai actual de les Avingudes i el passeig Mallorca, amb els Instituts i que representa la Desfilada de la Victòria de 1939.

A les vitrines s'hi poden trobar alguns elements d'època d'entre els quals cal destacar els referits al sistema escolar.

En una altra es troba un dels elements decoratius usats quan es canvia el nom de la Rambla pel de Via Roma, així com el rètol d'un carrer dedicat al falangista Laportilla, avui en dia retirats.

Quan les estadístiques esclataren dins la vida dels mallorquins i dels immigrants, la ciutat va haver de llançar-se inevitablement a l'explotació de tots els seus recursos humans i espacials. Feia segles que aquesta ciutat no vivia tan intensament ni tan oberta al món. Si la realitat ens pot suggerir una certa idea de Torre de Babel, també és cert que els seus habitants coneixen la història d'aquella bellíssima utopia i en poden extreure la lliçó pertinent.

FRONTERA; G./ROSSELLÓ-BORDOY; G./SOLER; G. Palma.

PLAFÓ 7.1:

El segle XX comença a Palma amb l'aprovació del Pla de l'eixample de la ciutat, que tractava d'ampliar l'espai urbà fins arribar als barris extramurs sorgits durant el segle anterior. El projecte guanyador del concurs, redactat per l'enginyer Bernat Calvet, proposava un eixample en forma de corona circular que envoltava el centre històric.

Seguint el model del Pla Haussman de París, aquesta corona es dividia de forma radial en una sèrie de vies que corresponien a les carreteres preexistents. Aquests carrers, projectats amb un ample de 30 metres, limitaven una sèrie de zones dividides per aspes que, en creuar-se, originaven places rodones o quadrades.

A diferència dels eixamples de Madrid i Barcelona, en els quals la forma de la illa, generalment ortogonal, determina la forma del traçat viari, a l'eixample de Palma són els carrers els que determinen la forma de les illetes, independentment de les irregularitats i de les diferències d'extensió.

L'enderrocament de les murades provocà els primers episodis de protesta per la desaparició d'elements puntuals considerats de valor historicoartístic. Aquests episodis arribaren al seu zenit amb l'enderrocament de la porta de Santa Margalida, d'origen medieval, que prèviament havia estat declarada monument nacional.

El Pla Calvet, tal com s'indicava a les bases del concurs del Pla d'eixample, no abordava en cap moment la problemàtica urbana del centre històric. A partir de 1916 sorgeixen diverses propostes d'arquitectes com Jaume Alenyar, Gaspar Bennàzar o Guillem Forteza per a la modificació del centre: obertura d'amples vies de penetració i dotació d'una infraestructura que possibiliti el creixement turístic.

A partir de 1920 començà a augmentar el ritme de creixement de la població de Palma. Es construïa en els límits de l'espai per a l'eixample de forma desordenada. Aquesta situació s'intentà pal·liar amb la redacció d'un nou pla urbanístic encarregat a l'arquitecte Gabriel Alomar poc després d'acabada la Guerra Civil. El Pla proposava dos tipus d'actuacions: reformes interiors en el centre històric i una ampliació/modificació de l'eixample projectat per Calvet.

Les reformes interiors eren similars a les proposades a les dècades anteriors i tenien la intenció de crear grans vies de penetració. De les dotze reformes proposades se'n realitzaren tres, la més significativa de les quals fou l'obertura de l'avinguda de Jaume III. La realització completa de les reformes hauria suposat la gairebé total desaparició del centre històric, amb l'enderrocament de barris complets que s'havien de reedificar amb un altre aspecte arquitectònic i urbanístic. Aquest plantejament de substitució de l'edificació es pot observar, per exemple, en la reforma dels voltants del mercat de l'Olivar.

Els anys 50 marquen el moment d'arrencada econòmica de la ciutat i de l'illa. Aquesta està associada al desenvolupament de l'activitat turística, que al seu torn suposarà un considerable augment de la població immigrada.

L'augment demogràfic farà que el Pla Alomar resulti insuficient per a ordenar i regular el creixement urbanístic. Serà llavors quan l'Ajuntament de Palma assumirà la redacció del primer pla municipal d'ordenació urbana.

PLAFÓ 7.2:

El desenrotllament del projecte d'eixample de Bernat Calvet coincidí amb el moment de màxima activitat d'una generació d'arquitectes titulats a finals del segle anterior.

La nova zona que s'havia d'urbanitzar constituïa un bon camp per al desenrotllament dels nous estils arquitectònics, encara que algunes de les millors obres s'aixecarien al centre històric. Si bé l'estil dominant als primers anys del segle XX és el modernisme, es mantenen les herències historicistes de finals del XIX i en algunes obres apareixen ja apunts del que serà el regionalisme.

La influència dels arquitectes modernistes catalans és ben visible des de la construcció del Gran Hotel (1902) per Lluís Domènech i Montaner, i deixa la seva màxima empremta amb la reforma de la catedral realitzada per Antoni Gaudí i Josep Maria Jujol. D'entre les obres modernistes de Palma, destaquen el ja esmentat Gran Hotel, Can Forteza-Rey, dissenyada pel joier Lluís Forteza-Rey, l'escorxador municipal de Gaspar Benàzar i les cases Casasayas de Francesc Roca.

Cap d'aquests arquitectes no continuarà fidel al modernisme i la seva obra es veurà progressivament influïda per diversos moviments eclecticismes i historicistes. De fet, el modernisme s'inicià el 1902 i finalitzà tan sols quinze anys més tard.

Acabat l'episodi modernista, que connectà l'arquitectura local amb els corrents arquitectònics internacionals, el regionalisme suposarà una tornada a la tradició que, a diferència dels historicismes del segle XIX, es basa en l'estudi dels estils originals de les respectives regions.

Aquesta tendència, que es prolonga fins els anys 50 per les circumstàncies especials de la postguerra, serà seguida per la majoria dels arquitectes que treballaren a Palma durant els anys 20 i 30. Després de la Guerra Civil serà l'estil dominant, molt d'acord amb els nous temps, i serà desenrotllat, amb major o menor fortuna, a les reformes interiors del centre històric derivades del Pla Alomar de 1943.

Sens dubte, la figura més destacada del regionalisme mallorquí serà l'arquitecte Guillem Forteza, que combinarà el treball com a projectista d'edificis amb el disseny de diverses reformes urbanes, la majoria de les quals no es dugueren a terme. Destacà també per una important producció teòrica relacionada amb la seva activitat professional, per la seva producció literària i pel seu compromís polític. A més, com a arquitecte director del programa de construccions escolars durant la Segona República, fou el responsable del disseny de la reescolarització al terme municipal. De fet, ell mateix fou el creador del grup escolar Jaume I, definitori de l'actual espai urbà de sa Feixina.

PLAFÓ 7.3:

Coincidint amb l'arribada de la Segona República i amb una puntualitat poc freqüent a Mallorca, comencen a arribar els ecos de l'anomenat moviment modern en arquitectura.

Per a la introducció del racionalisme a Mallorca, serà clau la publicació el 1928 dels articles de l'escriptor Llorenç Villalonga i de l'arquitecte Francesc Casas, titulats *De arquitectura*. En aquests articles es feia una defensa aferrissada dels postulats del nou moviment que havia definit Le Corbusier.

La influència dels arquitectes catalans torna a ser determinant en la introducció del racionalisme a Mallorca. Per una part, arquitectes com Francesc Casas, Guillem Muntaner i Enric Juncosa es titularen a Barcelona en aquells moments d'auge del racionalisme català i, per l'altra, alguns catalans com Josep Maria Monravà, Marcel Cases i Jaume Mestres treballaren al seu torn a Mallorca.

De tota manera, l'activitat dels arquitectes locals no encaixà amb el moviment modern en tots els seus vessants i la seva afeció al racionalisme fou en molts casos temporal. D'aquí que aquest tipus de projectes s'hagin definit com "episodi racionalista" dins una trajectòria professional influïda per diversos estils i que es veurà marcada sobretot pel regionalisme monumentalista de la postguerra.

A pesar de tot, en algunes obres es detecta una bona utilització del llenguatge racionalista. Es tracta d'edificis com Can Ques, d'Enric Juncosa, molt ben inserida en ple centre històric; Can Llofriu, de Francesc Roca; la casa per a J. Mayol, de Francesc Casas; o Can Castanyer, de Josep d'Oleza, (totes situades a les Avingudes); i algunes cases de l'eixample i els barris perifèrics com Can Fullana, de Guillem Forteza; Can Bonet, de Carles Garau; o Can Obrador, de Francesc Casas.

Després de la Guerra Civil es mantingué, paradoxalment, el llenguatge racionalista en alguns edificis militars com el Quarter d'Enginyers i el Quarter d'Automòbils. Això es deu a la modernització de les instal·lacions militars iniciada durant la guerra i al caràcter funcional d'aquests edificis.

El conjunt d'edificis racionalistes constitueix una de les aportacions més interessants al patrimoni arquitectònic de la ciutat de Palma.

Després de la Guerra Civil, l'arquitectura, llevat d'honoroses excepcions, retorna al llenguatge del regionalisme historicista i reutilitza elements hereus de les cases tradicionals de Palma reinterpretats amb més o menys fortuna. Com a única excepció d'integració a l'entorn i a les condicions del solar, se situa el Palau March, encarregat a l'arquitecte madrileny Luis Gutiérrez Soto. Uns volums bastant ben aconseguits es veuran coberts, com a gran part de la ciutat, per uns acabats propis del més pur regionalisme.

No serà fins ben avançats els anys 50 quan comenci la renovació arquitectònica de la ciutat, amb la importantíssima aportació que suposa la construcció del taller per a Joan Miró de Josep Lluís Sert el 1995.

CRONOLOGIA

- 1903. Comença la demolició de les murades. Entra en funcionament la primera central elèctrica. S'inaugura el Gran Hotel.
- 1905. Creació del Foment de Turisme.
- 1910. Inauguració de l'Hotel Mediterráneo i del passeig de Sagrera.
- 1912. La demolició de la porta de Santa Margalida provoca nombroses crítiques en haver estat declarada monument historicoartístic.
- 1916. Salvador Hedilla realitza el primer vol entre la Península i les Balears.
- 1917. Es publica la revista *Baleares*, la primera revista il·lustrada. Es funda el Centre Regionalista, presidit per l'arquitecte Guillem Forteza.
- 1922. Primer vol de l'Aero Marítima Mallorquina de servei postal entre Palma i Barcelona.
- 1923-1930. Dictadura de Primo de Rivera.
- 1924. Inauguració de la Casa del Poble.
- 1929. Inauguració del Coliseo Balear, situat a l'eixample, obra de l'arquitecte Gaspar Bennàzar.
- 1931. Proclamació de la II República. Republicans i socialistes obtenen majoria absoluta als comicis municipals. Llorenç Bisbal és nomenat batle. Redacció del projecte d'Estatut d'Autonomia.
- 1932. Constitució de la Federació Socialista Balear.
- 1933. Fundació de la CEDA. El general Franco és nomenat comandant general de les Balears.

- 1934. Fundació de Falange Espanyola.
- 1936. Comença la Guerra Civil. Arriben el Conde Rossi i els voluntaris italians.
- 1938. Enfonsament del creuer *Baleares*.
- 1939. Acaba la Guerra Civil i comença la Segona Guerra Mundial.
- 1939-1950. Tertúlies literàries dels germans Massot i del poeta Colom.
- 1948. Inauguració del Reial Club Nàutic de Palma.
- 1950. Comencen els Cursillos de Cristiandad.
- 1953. Reactivació econòmica deguda al reconeixement internacional del règim franquista.
- 1955. Instal·lació del radar del puig Major.

SALA 8: PALMA, 1960 - ...

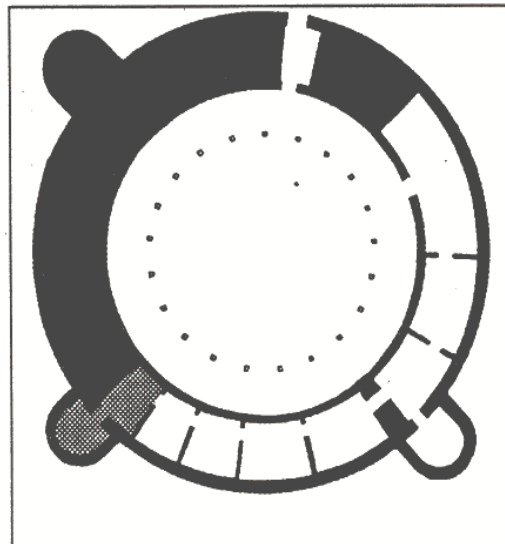
ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

Es tracta de la sala referida al boom turístic i al món del futur. És una sala de muntatge provisional. Com a elements remarcables hi ha el cartell de Foment de Turisme i el plafó del plànol del terme municipal a l'actualitat. Si al llarg de la visita s'ha anat posant esment als restants plafons, aquest pot servir de resum del model d'ocupació del territori del terme municipal. Cal posar esment de com el port i l'aeroport determinen tot el creixement.

Cal destacar, a la sortida d'aquest espai un grafit fet sobre la paret i que representa una de les torres del palau de l'Almudaina. És de difícil datació, però segurament es va fer durant el s. XVI.

El sol es pren per tot allí on ne tenen; es pren de bon grat, es pren per força, fins hi ha melges i tot que en recepten; però aquests prenedors de Mallorca, abí que els observis una mica, veuràs que el prenen per vici, i és que no se'n poden estar. És com donar-se a una beguda que escalfa per fora en lloc de per dintre; és tornar-se llangardaix; és ésser cigala de les que no canten; deu ésser una voluptuositat que el que arriba no la pot comprendre...; però el prendre el sol, aquí, és tant un acte com en el Continent prendre l'absenta o una altra mena de glop.

ROSSINYOL, S. L'illa de la Calma.

PLAFÓ 8.1:

Fou a partir de la dècada dels anys quaranta quan la Sisena Flota dels Estats Units començà a emprar assíduament els ports de Mallorca: el de Palma i, en els seus inicis, també la badia de Pollença.

La Navy obre les portes de Cadis, amb el seu port de Rota, per entrar a la Mediterrània. D'allà salpa cap a Itàlia, o altres indrets endins del Mare Nostrum, emperò sempre topa amb Mallorca, plataforma natural que ha acollit de bell antuvi els navegants. La infraestructura turística que l'illa té des de fa mig segle ha afavorit també que els nord-americans elegeixin Mallorca com a port satèl·lit de repòs, on sempre, per no ser excepció entre els altres mortals d'aquest planeta, s'han trobat a gust. Però, els mallorquins, també han sortit beneficiats amb l'arribada de la Sisena Flota. Els helicòpters americans pujant els materials de construcció varen permetre la restauració del monestir del puig de Pollença, la del castell d'Alaró o l'aplec dels antics canons, escampats arreu del litoral mallorquí, al castell de Sant Carles, museu militar. També afavorits per la presència nord-americana han estat multitud d'escoles, ermites, esglésies i hospicis mallorquins que han vist com eren reparats els seus murs i sostres per soldats ianquis, o rebien joguines i medecines en dates assenyalades. Però, amb tot, és Palma la primera beneficiària de la visita de la Flota. Aquesta afirmació resta ben justificada si tenim en compte que per cada dia que un portaavions roman a la badia de Palma, aquest té despeses d'un milió de dòlars.

A l'any 1990, cent deu vaixells de la Sisena Flota ancoraren al Port de Palma, en total cent vint mil homes. Fou un any rècord. En aquests darrers anys la seva presència al nostre port ha minvat. El sorgiment de conflictes en altres indrets de la Mediterrània i l'entrada d'Espanya a l'OTAN, són alguns dels factors que poden explicar aquest fet.

PLAFÓ 8.2:

Els anys 50 i 60 marquen el moment del gran creixement econòmic de la ciutat i de l'illa, produït pel desenvolupament de l'activitat turística. Amb l'arribada d'una forta immigració s'inicia un augment progressiu de la població que durarà fins els anys 80. El Pla Alomar resulta insuficient per regular i ordenar el creixement urbanístic. Per això, l'any 1963 el mateix Ajuntament redacta un pla municipal d'ordenació urbanística.

Aquest és un pla acultural i atípic que, a més de mantenir les reformes interiors d'Alomar, sols augmenta els sostres de densitat de població fins a nivells quatre vegades superiors al nivell de col·lapse circulatori o dues vegades la densitat de Hong Kong i Barcelona.

Entre 1970 i 1973 s'aprova un nou pla d'ordenació urbana. En aquest cas fou redactat per un equip dirigit per l'arquitecte M. Ribas Piera. El llarg procés de la seva aprovació definitiva implica una forta especulació, ja que les llicències d'obres es continuen concedint segons les ordenances del pla anterior, molt més permissiu.

Després de les primeres eleccions municipals democràtiques, l'any 1979, s'inicien els estudis per a la redacció d'un pla d'ordenació urbana adequat als nous principis democràtics de gestió del sòl i del patrimoni construït. A partir d'aquest pla s'ha ordenat el desenvolupament urbà des de 1985 fins a la actualitat, amb les modificacions i revisions pertinents.

La major part de la població de Palma viu fora de la ciutat antiga, en unes zones urbanes que morfològicament es poden dividir en Eixample i Perifèria. L'Eixample és la part de la ciutat situada entorn del centre històric que es va formar a començaments del segle actual a partir de la primera planificació urbana (Pla Calvet). La Perifèria, la formen totes aquelles parts de la ciutat situades al contorn o a l'exterior del radi urbà.

De fet, la ciutat s'ha estès sense gaire uniformitat com una taca d'oli, amb major intensitat a les zones pròximes a la costa i al llarg de les principals vies de comunicació (carreteres d'Inca, Sóller i Establiments).

Palma és una ciutat de funcions segregades i concentrades a grans polígons: dos d'industrials (Son Castelló i Can Valero), un d'escolar (Son Rapinya), dos de sanitaris (Son Dureta i Son Llätzer) i dues zones turístiques (a llevant i a ponent). Així mateix Palma disposa d'un seguit de grans hipermercats, un aeroport, un port i una incineradora de residus que abasten tota l'illa. Tot això obliga a fer llargs desplaçaments d'una part a l'altra de la ciutat, majoritàriament amb transport individual.

Els darrers anys a la ciutat antiga s'ha iniciat un procés de recuperació de població i de patrimoni arquitectònic. Tot i això continua sent, bàsicament, el nucli de concentració comercial, administrativa i política no sols de la ciutat sinó de tota l'illa.

CRONOLOGIA

1960. L'aeroport de Son Sant Joan substitueix al de Son Bonet a causa de la saturació i de la proximitat dels nuclis urbans.

1961. Fundació del Museu de Mallorca.

1962. Creació de l'Obra Cultural Balear.

1967. Comencen les obres de l'Auditori, que serà inaugurat el 1969 amb tres concerts de la Filharmònica de Berlín dirigida per Herbert von Karajan.

1974. Comença la crisi econòmica del petroli.

1975. Mort de Franco. Adquisició del Palau Solleric per part de l'Ajuntament de Palma per convertir-lo en museu i centre d'exposicions.

1976. Govern Suarez. Referèndum sobre la reforma política i assemblea democràtica de Mallorca.

1977. Pacte autonòmic. Eleccions generals.

1978. S'aprova la Constitució. Creació de la Universitat de Palma de Mallorca que l'any 1985 adoptarà la denominació d'Universitat de les Illes Balears.

1979. Constitució del primer ajuntament democràtic.

Creació del Museu d'Història de la Ciutat.

1983. Estatut d'Autonomia. Transferències en matèria de cultura al Govern Balear.

Mor Joan Miró.

1984. Inauguració del Parc de la Mar.

1988. Creació de la Fundació Pública de les Balears per a la Música.

1991. Construcció de l'edifici Moneo a Son Abrines per a la seu de la Fundació Pilar i Joan Miró a Mallorca.

1993. S'inicien les obres de la nova terminal de l'aeroport de Son Sant Joan.

1998. Proposta de creació del Museu d'Art Modern i Contemporani.

7. MITES I LLEGENDES

Tots els castells tenen una aurèola màgica, tant i més el de Bellver, únic rodó. És l'ourobros, la serp eterna que es mossega la coa i que representa el mite de l'etern retorn. A més a més, el castell de Bellver és el pare gegantí petrificat que vigila i guarda la ciutat i la badia que dormen als seus peus. Per les seves pedres, pels seus boscos han corregut llàgrimes i sang, crits i rialles, bruixes i sants, verges i dimonis. Tot aquest conjunt integra la cultura popular d'aquells que descansen a la seva ombra.

7.1. LES BRUIXES DEL CASTELL

DOCUMENT 7:

Diuen que un dia un al·lotet geperut, perquè sa mar le hi havia enviat, se n'anà per edvora aquesa cova aplegar quatre encenais p'és fogó.

Per veure què era aquella cova, se n'hi entrà, i m'hi trobà Na Joana, una breuixa, vcoltada d'una partida que feien roda i ballaven agafades amb ses mans santant i botant com a cabrits.

Rondaies Mallorquines, Tom V, pp. 132-135

Mallorca és terra de bruixes i alquimistes. Els mateixos reis eren màgics, ja que descendien de la famosa fada Melusina. La llegenda diu que la fada udolava cada vegada que moria un membre de la seva nissaga, els Loussignan. Udolà després de la mort de Jaume II i a Lluçmajor. Tant els reis de Mallorca com els seus parents d'Aragó eren molt donats a les arts màgiques, no de bades un dels pares de l'alquímia és Ramon Llull i, en el palau reial de l'Almudaina, mestre Lustrac realitzava la Gran Obra.

La història res diu de pràctiques d'aquestes a Bellver, però la tradició ocupa el buit i parla de bruixes. Aquestes vivien a les antigues pedreres obertes al cor de la muntanya, just davall el castell. Són la Cova per excel·lència. D'entre totes les bruixes qui s'hi aixoplugaren, la més famosa és na Joana de Peguera. En els documents militars de principis de segle encara es parlava de la Cova de na Joana que tenia la seva entrada presidida per una figuera, els fruits de la qual usava en els seus encanteris: eren el vehicle del mal bocí. Però, com no, les rondalles també hi tenen a dir. A la titulada *Sa cova de na Joana*, es precisa que el seu amagatall es trobava davallant pel barranc del Mal Pas, entre Bellver i la Bonanova. Curiosament, el relat no parla de les malifetes, sinó de com la ingerència d'un al·lotet en les estranyes cerimònies (són les del document 7) que allà es realitzaven és castigada per la falta de consideració i respecte.

7.2. LA PRESÓ MÉS TERRORÍFICA: S'OLLA

Com s'ha vist, l'espai inferior de la torre de l'homenatge rep tradicionalment el nom de s'Olla. Què és? Es tracta d'un àmbit que té una certa forma de baldufa, sense finestres ni finestrons. Sols s'hi pot accedir per una petita obertura en el trespol de la cambra baixa. Molta gent ha especulat sobre les seves funcions. Les opinions més esteses la fan un aljub o un sitjot, de tal manera que les persones que es refugiassin a la torre (el darrer reducte de defensa) sempre disposarien de reserves per resistir-hi.

El poble, emperò, li ha donat una altra funció: era la presó més terrible de l'illa. El nom derivaria de la seva forma, però també de què els presoners s'hi courien dedins i que sols en sortien els ossos.

La creença més generalitzada era que s'hi tancaven aquells dissortats que convenia fer desaparèixer d'una manera discreta. Els anaven a cercar de nit; els conduïen al castell i allà, obrien el portelló i els davallaven amb una corda. De tant en tant, hi entrava un cistellet amb una gerra d'aigua i un poc de pa. Quan, després d'un parell de dies, la gerra i el pa retornaven intactes, s'havia complit la sentència.

Davant el pànic a un final tan terrible, la psicologia popular cercà alleugerir-se'n i confià a la saviesa de les rondalles una manera d'alliberar-se'n. Es pot trobar relatat a la *d'En Juanet i es set missatges*, rondalla en la

qual el rei fa tancar el protagonista i el seus companys, cansat del seu mal comportament. Però se n'alliberen tal com ho conta el relat del document 8.

DOCUMENT 8:

*El Rei dona orde que los prenguen. Però ningú s'hi atavia.
A la fi, un vespre, quan tots dormien, los agafen i los tanquen dins
s'olla d'un castell.*

*D'es cap d'una estona que hi eren, los envest un brant d'aigo com
es cos d'un homo.*

*Al punt s'aigo los arribà per sa cinta; com més anava, més aigo
venia.*

- Bevim, diu en Juanet, fes lo que saps fer.

*En Bevim bada se boca, pega unes quantes xucaldes, i se va beure
tota s'aigo que hi havia i amb sa mateixa seguida posà sa boca baix
d'es brant i no en deixava caure cap gota en terra.*

*Així passaren tot un dia, sense que hi anàs ningú a veure què feien
ni a dar-los res.*

*- ¿I que mos hem de podrir aquí dins? digué a la fi En Juanet. Lavo
rim, fes lo que saps fer.*

*En Llavorim s'abordà a sa paret amb ses barres; i clavada ve, cla-
vada va, i venguen mitjans p'en terra i pols per llarg.*

*¿Què me'n direu?. Amb una estoneta va haver fet un forat gros, i
pogueren sortir peu pla.*

RONDAIES MALLORQUINES, Tom I, p. 13.

Un cert dia, un pare de la Companyia (Maties Borrassà, un destacat matemàtic) havia de pujar a Bellver a confessar i dir missa a una senyora molt devota que hi residia. Per no pujar tot sol, ja que el camí llarg i la costa feixuga, demanà al porter Alonso Rodríguez que anàs amb ell. A mig camí de pujada, tot dos suaven moltíssim. De cop, Alonso sentí la presència de la Mare de Déu que, amorosament, li eixugà el front i li donà consol. I segons quins relators del fet, a més a més, afegeixen que li va prometre la seva eterna protecció sobre Mallorca.

Quan els dos jesuïtes arribaren al castell, el porter estava trasbalsat. Mentre el pare Borrassà confessava la senyora, el germà porter seia amb els ulls perduts, de tal manera que no se'n temé quan les filles de l'alcaid del castell entraren avalotant. Anys després, aquelles nines testimoniaren el que havia passat aquell dia.

7.4. LA VEU DELS PRESOS: ELS GRAFITS

DOCUMENT 10:

*Un mapa de la isla delineado en la pared anuncia qu
allí Jovellanos opuso la resignacion y el estudio de las
bellas letras a las privaciones y a los sufrimientos. Y e
aquella misma pieza estuvo la víspera de su muerte u
genral desventurado; y en uno de los escuditos que forma
la faja de la pintura, al nivel de la vista, con un punzón
clavo y, según es fama, de su propio puño escribió las
soguientes palabras: «Sentado en este sitio, Lacy pidió
pan al centinela, desfallecido de necesidad».*

PIFERRER/QUADRADO *Islas Baleares*, p. 951.

mallorquina; bandolers durant els s. XVI i XVII; il·lustrats del s. XVIII; liberals i francesos en el s. XIX; i republicans amb la Guerra Civil. No tots deixaren testimonis. Els més antics que s'han conservat són dels s. XVI i XVII, però els més interessants són els dels s. XVIII i XIX.

El cert és que Jeroni Rosselló, a les notes que va fer de l'obra de Gaspar Melchor de Jovellanos, afirmava haver conegut persones que patiren aquest captiveri. I l'estudi realitzat a l'any 1995 dels grafits de la torre demostren que serví efectivament de presó, ja que encara s'hi conserven dibuixos i inscripcions dels que hi estigueren tancats.

7.3. UN MIRACLE ENMIG DE L'ESTIU

Sant Alonso Rodríguez (1531-1571) va esser el primer sant que tingué Mallorca, sense esser mallorquí. Nasqué a Segòvia i, l'any 1543, ingressà a la Companyia de Jesús, després d'enviudar. Arribà a l'illa l'any 1571 i se'l destinà a la porteria del convent de Montis-ion.

DOCUMENT 9:

*Yendo un padre a decir misa al Castillo de
Belver de Mallorca, y creo que era para
confesar y comulgar a una señora que allí
estaba que era muy devota -porque allí hay
capilla- iba con él esta persona y como el
camini es largo y de cuesta algo trabajosa y
solía ir en tiempos de grandes calores, es-
tando descuidado de este suceso, súbita-
mente le pareció y sintió como vino Nuestra
Señora a aliviarle el cansancio y con un
lienzo que traía les estaba limpiando el su-
dor del rostro.*

SAN ALONSO RODRÍGUEZ: *Memorial*.

Des del s. XIV, una de les funcions principals del castell de Bellver ha estat la d'esser presó. Presos i vigilants disposen de molt de temps lliure i de parets buides per omplir-les. Es tracta de testimonis espontanis i, encara que els grafits en general no es començaren a estudiar seriosament com a documents històrics fins fa uns pocs anys, els historiadors mallorquins del s. XIX aquests del castell de Bellver els tenien ben controlats, en especial aquells que consideraven obra dels presoners més il·lustres (document 10). Pel castell de Bellver hi han passat tot tipus de presoners: en el s. XIV, la família reial

Els grafitis són tant inscripcions com dibuixos. El de data més antiga del castell és de l'any 1419 i es troba a la torre de l'homenatge. Un altre prou antic és un dibuix esquemàtic que segurament representa una de les torres del palau de l'Almudaina i que es troba a la darrera sala del Museu d'Història de la Ciutat.

En el s. XIX, els oficials capturats a la batalla de Bailén varen esser tancats a Bellver (els soldats els dugueren a l'illa de Cabrera). Disposaren de prou temps per deixar els seus missatges a les parets del Castell. Molts d'ells realitzaren grafitis. Alguns són senzills com el que hi ha a l'ampit dels terrats i que, malgrat trobar-se molt deteriorat, diu: *Vive Napoleon*, amb la data del 3 d'abril de 1815 (document 11); uns altres tenen per patró l'esquema corrent de posar el nom i la data; i encara uns tercers, fins i tot, escrigueren poemes. Un bon exemple d'aquests darrers és el que es troba en una cambra del primer pis (document 12). Durant molt de temps, se'l va voler obra de Gaspar Melchor de Jovellanos, però per la data és impossible, ja que pel novembre de 1810 ja no es trobava al castell.

Les obres realitzades i l'allau de turistes n'han fet desaparèixer la major part; altres, tal volta s'han eliminat intencionadament. És el cas de la major part dels grafitis dels presos de l'any 1936. A la dècada dels 70 encara en restaven bastants i se'n podia llegir algun de ben tràgic. Tal és el cas del que hi havia a la vora d'una de les portes del pati, a la part inferior dreta i fet a llapis, a la correguda, es podia llegir aquest missatge: *Me han llamado por mi nombre. Despedidme de mi mujer. Juan.*

DOCUMENT 11:

DOCUMENT 12:

Noviembre 1810

Un mes y mas de medio
 lleva aqui mi misma alma
 Y oy salgo a (...) (...)ean Palma
 Gano con (e) l remedio ?
 To(do) aqui me ha sido tedio
 Los caminos, la (es)planada
 Los cañones, la estacada
 El gran puente levadizp.
 El foso, la olla y qu(i)en la hizo
 La subida y la bajada

Noviembre 1810

Un mes y mas de medio
 lleva aquí mi misma alma.
 Y oy salgo a(...) (...)ean Palma.
 Gano con (e) l remedio?
 To(do) aquí me ha sido tedio.
 Los caminos, la (es)planada.
 Los cañones, la estacada.
 El gran puente levadizp.
 El foso, la olla y qu(i)en la hizo.
 La subida y la bajada.

Bibliografia

- ALIQUID (1979) *Los "Baños Árabes"*. Luis Ripoll, Editor. Col. Panorama Balear, núm. 92.
- ALOMAR ESTEVE; G. (Palma de Mallorca) *La reforma de Palma*. Imprenta Mossèn Alcover - Palma de Mallorca.
- AULET; G. (1946) "*Las inscripciones del Castillo de Bellver*" in *Boletín del Reino de Mallorca*, núm. 3 - p. 103-106.
- BARCELÓ CRESPI; M. (1988) *La Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*. Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca.
- BIBILONI; G. (1983) *Els noms dels carrers de Palma. I: Ciutat antiga*. - Ajuntament de Palma.
- BIBILONI CORRÓ; M. (1867) *Reseña historico-descriptiva del Castillo de Bellver*. Imprenta Felipe Guasp y vicens - Palma de Mallorca.
- DURLIAT; M. (1989) *L'art en el Regne de Mallorca*. Ed. Moll, Col. Els Treballs i els Dies, núm. 1 - Mallorca.
- ESCALAS CAIMARY; (1955) *Las murallas de Palma*. Luis Ripoll, Editor. Col. Panorama Balear, núm. 44 - Palma de Mallorca.
- ESCALAS REAL; J. (1979) *Aquella ciutat de Palma. Evocación gràfica de últimos del Siglo XIX y su comparación con la actual*. Editor Escala/Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares "Sa Nostra" - Palma de Mallorca.
- ESTADA; E. (1892) *La Ciudad de Palma*. Tipografia J. Tous - Palma.
- FERRÀ; B. *Las casas de Palma y sus reformas*. Luis Ripoll, Editor. Col. Panorama Balear, núm. 91 - palma de Mallorca.
- FERRÀ PERELLÓ; B. (1996) *Ciutat ha seixanta anys, 1850-1900*. Miquel Font, Editor. Col. Urbs Vetus, núm. 1 - Palma de Mallorca.
- GONZÁLEZ GOZALO; E. (1995) "*Los graffiti del Castillo de Bellver. Un patrimonio en peligro*" in *Actes del III Congrés El Nostre Patrimoni cultural: El Patrimoni Tudat (1836-1994)*. Societat Arqueològica Lul·liana - Palma de Mallorca, p. 253-264.
- JANER MANILA; G. (1982) *La Ciutat de Mallorca. Al recer d'una badia mediterrània* - Ajuntament de Palma.
- JOVELLANOS; G.M. de (1967) *Descripción panorámica de Palma*. La Industria - Gijón.
- LADARIA BAÑARES; Ma. D. (1992) *El ensanche de Palma. Planteamientos del tema, problemática, construcción y valoración del nuevo espacio urbano, 1868-1927*. Ajuntament de Palma.
- MALBERTI; J. (1960) *El Castillo de Bellver*. Imprenta Mossèn Alcover - Palma de Mallorca.
- MONTANER; P. de/MIRALLES; E. (1991) *Patios de Palma*. Guillermo Canals, Editor - Palma de Mallorca.
- MAS QUETGLAS; J. (1998) *Història de la ciutat de Palma*. Ed. Moll - Col. Tomir, núm. 33 - Mallorca.
- MORANTA; L. (1997) *El Teatro Romano de Palma. Una hipòtesis y sus primeras comprobaciones*. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears - Palma de Mallorca.
- PENYA i NICOLAU; P. de A. (1956) *Antiguos recintos fortificados de la Ciudad de Palma*. Ed. Francisco Pons - Palma.
- PERE III EL CERIMONIÓS (1995) *Crònica*. Edicions 62/La Caixa. Col. Les Millors Obres de la Literatura Catalana, núm. 113 - Barcelona.
- PIFERRER; P./QUADRADO; J. Ma. (1888) *España. Sus monumentos y artes - Su naturaleza e historia. Islas Baleares*. Establecimiento Tipográfico/Editorial de Daniel Cortezo y Cía. - Barcelona.
- RIERA FRAU; Ma. M. (1993) *Evolució urbana i topografia de Madīna Mayūraqa* Ajuntament de Palma. Col. Quaderns de la Gerència d'Urbanisme, núm. 1 - Palma de Mallorca.
- RIPOLL; L. (1952) *Los patios señoriales de Palma*. Luis Ripoll, Editor. Col. Panorama Balear, núm. 3.

ROSSELLÓ BORDOY; G. (1973) "L'evolució urbana de Ciutat de Mallorca a la antiguitat" in *Mallorca Musulmana*. Ed. J. Mascaró Pasarius. Col. Turmeda, núm 6, p. 49-79 - Mallorca.

ROSSELLÓ BORDOY; G. (1973) "La Ciutat musulmana. Estudi de la seva evolució urbana sota els àrabs" in *Mallorca Musulmana*. Ed. J. Mascaró Pasarius. Col. Turmeda, núm 6, p. 80-113 -Mallorca.

SABATER; G. (1962) *El Castillo de Bellver, su arte y su historia*. Antigua Imprenta Guasp - Palma de Mallorca.

SANTANER MARÍ; J. (1967) *Historia del arrabal de Santa Catalina*. Gráficas Miramar - Palma.

YSASI; R. de (1998) *Palma de antaño, a través de un cristal*. José J. de Ojañeta. Col. *La foradada*, núm. 60 - Palma de Mallorca.

ZAFORTEZA y MUSOLES; D. (1987/1988) *La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico* (5 vols.). Ajuntament de Palma.

SERVEIS EDUCATIUS
DEPARTAMENT DE
DINÀMICA EDUCATIVA

QUADERN D'INFORMACIÓ PER AL PROFESSORAT